

ΕΝΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ 'ΕΙΣ ΜΗΔΕΙΑΝ'

Ἡ πελοποννησιακὴ παράδοση, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ στὰ μέσα τοῦ ε' αἰ-
 ώνα, πρὶν ὁ Εὐριπίδης καταπιαστεῖ μὲ τὴ συγγραφὴ τῆς τριλογίας ποὺ κέρδισε
 τὸ τρίτο βραβεῖο στὰ Διονύσια τοῦ 431, δὲν ἀγνοοῦσε τὸν φόνο τῶν παιδιῶν τῆς
 Μήδειας στὴν Κόρινθο. "Ὅλες οἱ ἐνδείξεις, μάλιστα, συνηγοροῦν γιὰ τὴν ἀποψη
 ὅτι στὰ κύρια σημεῖα τους οἱ μεταγενέστερες μαρτυρίες σχετικὰ μὲ τὴν ταφὴ
 τῶν παιδιῶν στὸ τέμενος τῆς Ἥρας ἀπορρέουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ αἰτιολογι-
 κές διηγήσεις ποὺ ἀπέβλεπαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὶς ἰδιοτυπίες μιᾶς παλαιᾶς ἡρω-
 ολατρείας, ποὺ εἶχε ἀναπτυχθεῖ στὸν ἱερὸ αὐτὸ χῶρο, στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Ἀ-
 γορᾶς. Ἀντλώντας ἀπὸ τὴν Κορινθίαν συγγραφὴν, μιὰν ἐπιτομὴ ἢ παράφραση
 τοῦ ἔπους τοῦ Εὐμήλου, ὁ Πausanias ἀναφέρει ὅτι ἡ Μήδεια, ποὺ ἡ Κόρινθος
 πατρῶον αὐτῆς κτῆμα γέγονε¹ καὶ ποὺ εἶχε ἐπιτρέψει στὸν σύζυγό της, τὸν Ἰά-
 σωνα, νὰ ἀσκεῖ τὴ βασιλικὴ ἐξουσία, κάθε παιδί ποὺ γεννοῦσε τὸ ἔκρυβε στὸ ἱε-
 ρὸ τῆς θεᾶς, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἔτσι τὰ παιδιά της θὰ κέρδιζαν τὴν ἀθανασία· τε-
 λικὰ ὅμως, συνεχίζει ὁ Περιγηγητής, καὶ ἡ ἴδια κατάλαβε πῶς οἱ προσδοκίες της
 δὲν ἦσαν βάσιμες καὶ ὁ Ἰάσων, ὅταν ἀντιλήφθηκε ποὺ ὀφειλόταν ἡ ἐξαφάνιση
 τῶν παιδιῶν, ἀρνήθηκε νὰ συγχωρήσει τὴ γυναῖκα του καὶ ἄφησε τὸν θρόνο γιὰ
 νὰ ξαναγυρίσει στὴν Ἰωλκὸς². Τὰ κενὰ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς μᾶς ἐπιτρέπει νὰ
 τὰ συμπληρώσουμε ἕνα πινδαρικὸ σχόλιο, ποὺ φαίνεται νὰ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν
 ἴδια πηγὴ καὶ ποὺ διευκρινίζει ἕνα βασικὸ σημεῖο, δηλαδὴ ὅτι οἱ ἐνέργειες τῆς

1. Σ Πινδ. Ὀλ. 13.74 = FGrHist 451 F 2c. Τὰ Κορινθιακὰ (ἂν αὐτὸς ἦταν ὁ τίτλος
 τοῦ ἔπους· βλ. G.L. Huxley, Greek Epic Poetry [London, 1969], 63) χρονολογοῦνται ὀ-
 πωσδήποτε πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 7' αἰ. (W. Schmid, Geschichte der griech. Literatur I 1,
 291' C.M. Bowra, On Greek Margins [Oxford, 1970], 49), ἄλλο ἂν τὰ σωζόμενα ἀ-
 ποσπάσματα ἀνήκουν ἢ ὄχι σὲ ἕνα ἔργο τοῦ Εὐμήλου: «Echt' sind alle diese epen, aber als
 'überliefert' kann keiner der verfassungsnamen gelten» (Jacoby, FGrHist III B [No-
 ten], 184). Ἡ Κορινθία συγγραφὴ, ἡ πεζὴ ἀπόδοση τοῦ ἔπους αὐτοῦ (Πaus. 2,1.1), εἶναι
 ἄγνωστο πότε γράφτηκε. Βλ. Wilamowitz, Aristoteles und Athen II (Berlin, 1893),
 23· E. Will, Korinthiaka (Paris, 1955), 85.

2. Πaus. 2,3.10-11 (=Εὐμ. ἀπ. 3 Kinkel). Βλ. K. von Fritz, Antike und Moderne
 Tragödie (Berlin, 1962), 328-9. Γιὰ μιὰ διεξοδικὴ παρουσίαση τῶν δεδομένων σχετικὰ μὲ
 τὶς προεπιπίδεις ἐκδοχὰς βλ. P. Roussel, Rev. ét. anc. 22, 1920, 158 κκ.· παρβλ. D.L.
 Page, Euripides: Medea, XXII κκ.

Κολχίδας είχαν ως αποτέλεσμα τὰ βρέφη νὰ πεθάνουν, γεγονός που ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀντίδραση τοῦ Ἰάσονα καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς ἡρωολατρείας μὲ κέντρο τὸ μνῆμα τῶν *μυξοβαρβάρων* παιδιῶν¹.

Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ, ποὺ εἶναι πιθανότατα ἡ παλαιότερη, ἐμφάνιζε τὴν παιδοκτονία ὡς ἀκούσιον φόνον, ἀποδίδοντάς τὴν στὴν καλοπροαίρετη ἐπιθυμία τῆς βασιλίσσας νὰ ἐξασφαλίσει στὰ παιδιά της τὴν ἀθανασία. Ἡ ἴδια ὅμως ἡ λατρεία συνέτεινε ἀρκετὰ νωρὶς στὸ νὰ δημιουργηθοῦν παραλλαγές ποὺ πρόβαλλαν περισσότερο τὴν ἐνοχὴ τῶν Κορινθίων καὶ συνέδεαν πῶς στενὰ τὸν αἰτιολογικὸ μῦθο μὲ τὸ τυπικὸ τῆς ἐορτῆς. Μιλώντας γιὰ τὸν τάφο κοντὰ στὸ Ὀδεῖο καὶ τὴν κρήνη τῆς Γλαύκης, ὁ Πausanias ἐκθέτει συνοπτικὰ μιὰ τοπικὴ παράδοση ποὺ ἀνέφερε ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Κορίνθου σκότωσαν μὲ λιθοβολισμό τοὺς γιούς τῆς Μήδειας, ὅταν τὰ μαγικὰ δῶρα της προκάλεσαν τὸν θάνατο τῆς νεαρῆς πριγκίπισσας, καὶ ὅτι ἡ ἄνομη αὐτὴ λαϊκὴ ἀντίδραση εἶχε ὡς συνέπεια τὰ τέκνα Κορινθίων τὰ νήπια νὰ πεθαίνουν, ὥσπου δόθηκε χρησμός ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς νὰ καθιερωθοῦν ἐτήσιες θυσίες καὶ νὰ στηθεῖ ἕνα φόβητρο, μιὰ γυναικὸς ἐς τὸ φοβερότερον εἰκὼν πεποιημένη. Τὴν ἴδια τάση ἀπηχοῦν καὶ οἱ συναφεῖς παραλλαγές ποὺ συνέδεαν τὴν παιδοκτονία μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Ἡρας Ἀκραίας καὶ ἐξηγοῦσαν τὸν φόνο εἴτε ὡς ἱερόσυλη ἐκδίκηση τῶν Κορινθίων, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κρέοντα καὶ τῆς Γλαύκης, εἴτε ὡς ἐπακόλουθο τῆς ἐξέγερσης τῶν γυναικῶν, ποὺ δὲν ἀνέχονταν νὰ βασιλεύει στὴ χώρα τους μιὰ βάρβαρη μάγισσα².

Ἄν καὶ εἶναι τελειῶς ἀνυπόστατη, μιὰ διάδοση ποὺ φαίνεται νὰ βρῆκε ἀπήχηση στοὺς λόγιους κύκλους τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἕνας *πολυκύκλος λόγος τῶν φιλοσόφων*, δείχνει καθαρὰ πῶς ἦταν γενικὴ ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ Εὐριπίδης καινοτόμησε ριζικὰ μὲ τὸ νὰ καταλογίσει στὴ Μήδεια τὴ σφαγὴ τῶν παιδιῶν, παρουσιάζοντας τὴν παιδοκτονία ὡς ἀνοσιούργημα ποὺ τὸ ὑπαγόρευσε ἡ ἀπελ-

1. "Ο.π., σμ. 1. Οἱ τελετὲς στὸ Ἡραῖο τῆς Κορίνθου ἦσαν μιὰ *πένθιμος ἐορτὴ* (Σ Εὐρ. *Μήδ.* 1379) μὲ ἀποτροπαικὸ χαρακτήρα: βλ. M.P. Nilsson, *Griechische Feste* (Leipzig, 1906), 57 κκ. Ἡ παρουσία μυστηριακῶν στοιχείων (*τέλη*: Εὐρ. *Μήδ.* 1382· πρβλ. Φιλοστρ. *Ἡρ.* 19.14 *θρήνη... τελεστικῶς τε καὶ ἐνθέως*) εἶναι ἀναμφισβήτητη, δὲν ἀρκεῖ ὅμως γιὰ νὰ θεμελιώσει τὴν ἀποψη ὅτι ὁ αἰτιολογικὸς μῦθος εἶναι ἕνας «*mythe naturiste dont on peut répéter avec C. Robert qu'il symbolisait le déclin annuel de la nature*» (Will, δ.π., 102) καὶ ὅτι ἡ τελετὴ ἦταν «*certainement agraire et mystique*» (97). Βλ. A. Brelich, *Paides e Parthenoi* (Roma, 1969), 355 κκ.

2. Πaus. 2.3.6-7 (βλ. G. Roux, *Pausanias en Corinthe* [Paris, 1958], 120). Τὴν τελευταία ἐκδοχὴ (Παρμενισκ. ἀπ. 12 Breithaupt· πρβλ. καὶ *Βιβλ.* 1.9.28) τὴν ἀπορρίπτει ὁ Δίδυμος (Σ Εὐρ. *Μήδ.* 264· βλ. M. Schmidt, *Didymi Chalcenteri fragmenta*, 306), ἐπικαλούμενος τὴ μαρτυρία τοῦ ὄρωγράφου Κρεωφύλου (FGrHist 417 F 3· δὲν πρόκειται γιὰ τὸν ὁμώνυμο ποιητὴ τῆς *Οἰχαλίας ἀλώσεως*: Roussel, δ.π., 160· L. Séchan, *Rev. ét.* 40, 1927, 264-8· Page, δ.π., XXIV), ποὺ εἶχε υἱοθετήσῃ τὴν προηγούμενη. Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἡ σχέση τῶν ἐκδοχῶν αὐτῶν μὲ τὴν κορινθιακὴ λατρεία δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση καὶ εἶναι προφανές ὅτι ἡ παιδοκτονία ἀποτελοῦσε βασικὸ στοιχεῖο τῶν τοπικῶν παραδόσεων.

πισία και τὸ βίαιο πάθος τῆς προδομένης Κολχίδας. Τὸ ὅτι ὁ ποιητὴς πληρώθηκε ἀπὸ τοὺς Κορινθίους γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ ὄνειδος, αὐτὸ βέβαια εἶναι παραδοξολόγημα ποὺ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ τὸ πάρει στὰ σοβαρά¹. Ὡστόσο, ἡ μαρτυρία αὐτὴ παραμένει ἀξιοπρόσεκτη, ἀφοῦ ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀποψη ὅτι τὴν παραλλαγὴ τῶν Κορινθιακῶν τὴν ἀνταγωνίζονταν μὲ ἐπιτυχία οἱ διηγήσεις ποὺ ἔδιναν μεγαλύτερη ἔμφαση στὴν ἐνοχὴ τοῦ λαοῦ τῆς Κορίνθου καὶ ὅτι, μὲ τὸ ὡς τραγικὴ προσωπικότητα ἡ Μήδεια εἶχε ἐλκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δραματικῶν ποιητῶν, ἡ παιδοκτονία δὲν ἦταν ἀγίοιο στοιχεῖο τῶν μυθολογημάτων ποὺ ἀναφέρονταν στὴν κόρη τοῦ Αἰήτη, ὅπως συνέβαινε μὲ τὸν φόνο τοῦ Ἀψύρτου ἢ τοῦ Πελίας². Καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἐμπνεύστηκε ἀπὸ μιὰ διήγηση ποὺ τόνιζε ἀρκετὰ τὴν εὐθύνη τῆς Μήδειας γιὰ τὸν χαμὸ τῶν παιδιῶν, παραμένει ὅτι πρῶτος αὐτὸς ὀργάνωσε ἔτσι τὸ ὕλικό, ὡστε ἡ σφαγὴ νὰ ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα τοῦ δράματος: ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κίβλας τοῦ ἔργου, προβάλλει ὅλο καὶ πιὸ ἐντονα ἡ ἐντύπωση ὅτι δὲν ἀποκλείεται θύματα τοῦ πάθους ποὺ διακατέχει τὴν προδομένη νὰ εἶναι τὰ ἀθῶα παιδιά, ἐνῶ ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴ μητρικὴ ἀγάπη καὶ τὴ δίψα γιὰ ἐκδίκηση ἀξιοποιεῖται δραματικὰ μὲ ἀπαράμιλλη δεξιότη³.

1. Σ Εὐρ. *Μῆδ.* 9' πρὸ βλ. Αἰλ. *Ποικ.* Ἰστ. 5.21 τὸ δράμα *Εὐριπίδην φασὶ διαπλάσαι δεηθέντων Κορινθίων, καὶ ἐπικρατῆσαι τοῦ ἀληθοῦς τὸ ψεῦδος διὰ τὴν τοῦ ποιητοῦ ἀρετὴν*. Ἰχνη τῶν παραλλαγῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδίκηση τῶν Κορινθίων διακρίνονται στὸ δράμα τοῦ Εὐριπίδη, ὅπου καὶ ὁ Ἰάσων καὶ ἡ Μήδεια ἀνησυχοῦν μήπως τὰ παιδιά πληρώσουν γιὰ τὸ ἐγκλημα τῆς μητέρας τους: 1059 κκ., 1236 κκ., 1301 κκ. (βλ. Séchan, ὁ.π., 264). Δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς βέβαιο ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἀξιοποίησε μιὰ διάδοση, ποὺ τὴ μνημονεύει ὁ Κρεῶφυλος (β.π.): τοὺς δὲ Κρέοντος οἰκείους ἀποκτείναντας αὐτοὺς (δηλ. τὰ παιδιά) διαδοῦναι λόγον ὅτι ἡ Μήδεια οὐ μόνον τὸν Κρέοντα ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐαυτῆς παῖδας ἀπέκτεινε· πιθανότερο φαίνεται ὅτι ὁ ὠρογράφος ἐπιδιώξε νὰ συνδυάσει τὴν εὐριπίδεια ἐκδοχὴ μὲ τὴν ἐπικρατέστερη κορινθιακὴ παράδοση.

2. Γιὰ τὰ παλαιότερα δράματα (ὅπως εἶναι οἱ *Κολχίδες*, οἱ *Σκύθες* καὶ οἱ *Ριζοτόμοι* τοῦ Σοφοκλῆ καὶ οἱ *Πελιάδες* τοῦ Εὐριπίδη) ποὺ πραγματεύονταν τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ βλ. Séchan ὁ.π., 245 κκ., A. Lesky, *R-E XV*, 53-4. Τὸ πολυσυζητημένο πρόβλημα «Εὐριπίδης καὶ Νεόφρων» δὲν χρειάζεται νὰ μᾶς ἀπασχολήσει, μὲ τὸ ποὺ ὑπάρχουν σοβαρὰ ἀμφιβολίες γιὰ τὸ ἂν τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τῆς τραγωδίας τοῦ Σικυώνιου ποιητῆ (TGrF 15, 1-3) «zeigen freilich eine ziemlich armselige Nachdichtung» (Wilamowitz, *Kleine Schriften I*, 23). Βλ. L. Séchan, *Etudes sur la tragédie grecque* (Paris, 1926), 592 κκ.· Page, ὁ.π., XXX κκ.· von Fritz, ὁ.π., 334 κκ.· B. Snell, *Szenen aus griechischen Dramen* (Berlin, 1971), 199 κκ.· C. Barone, *Riv. fil.* 106, 1978, 129 κκ.

3. D. Ebener, *Rh. Mus.* 104, 1961, 216 κκ.· P.E. Easterling, *Yale Class. St.* 25, 1977, 177 κκ. Βλ. γενικὰ Wilamowitz, *Griechische Tragödien III* (Berlin, 1910), 177 κκ.· Schmid, ὁ.π. [σημ. 1] 357 κκ.· A. Lesky, *Die tragische Dichtung der Hellenen* (Göttingen, 1972), 300 κκ. Ἐν ἂν ὁ Εὐριπίδης δὲν ἀγνοεῖ τὸ παραδοσιακὸ ὕλικό (βλ. π.χ. *Μῆδ.* 1397 κκ.· πρὸ βλ. B.M.W. Knox, *Word and Action*, 295-6), εἶναι παραπλανητικὸς ὁ χαρακτηρισμὸς «originalité réduite», ποὺ χρησιμοποιοῦ ὁ Séchan (*Etudes*, 589 κκ.).

Ἔχει γραφεῖ ὅτι τὴν ἀποτυχία τῆς *Μήδειας* στὸν δραματικὸ ἀγώνα τοῦ 431 τὴν ἀντισταθμίζει μὲ τὸ παραπάνω ἢ ἀπήχηση τοῦ δράματος αὐτοῦ στὴ μεταγενέστερη γραμματεία, ὅτι καμιὰ ἑλληνικὴ τραγωδία δὲν ἄσκησε τόση ἐπίδραση στὴν παγκόσμια λογοτεχνία ὅση τὸ ἔργο ποῦ ὁ Εὐριπίδης ἀφιέρωσε στὴ δαιμονικὴ ἐκδίκηση τῆς ἡρώιδας του. Ἀπὸ τὸν Καρκίνο καὶ τὸν Σενέκα ὡς τὸν Grillparzer καὶ τὸν Anouilh, δεκάδες δραματούργων πραγματεύτηκαν τὸ ἴδιο θέμα, θεωρώντας τὸ ἀνεξάντλητο, χωρὶς πάντοτε νὰ ἀποκλίνουν σημαντικὰ ἀπὸ τὸ εὐριπίδειο πρότυπο¹. Ὁ Ἀπολλώνιος, ἂν καὶ τὰ γεγονότα τῆς Κορίνθου δὲν ἐντάσσονταν στὴν ὕλη τοῦ ἔπους του, εἶναι βέβαιο πὼς ἀνέτρεξε συχνὰ στὴ *Μήδεια*, ἐνῶ ἡ ἐπίδραση τῆς τραγωδίας εἶναι ἐμφανῆς σὲ πολυάριθμες εἰκαστικὰς ἀπεικονίσεις τοῦ θέματος, ποῦ καμιὰ τους δὲν χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ε' αἰώνα². Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ ποικίλα λογοτεχνήματα διάφορων ἐποχῶν, ἀπὸ τὴν *Epistula τῶν Heroides* (12) ὡς τὸ ἐπύλλιο τοῦ Δρακοντίου καὶ τὸν ἀξιοπερίεργο κέντρωνα ποῦ ἀποδίδεται στὸν Hosidius.

Στὴν ἴδια παράδοση ἐντάσσεται καὶ ἓνα μεταγενέστερο στιχοῦργημα ποῦ ὡς πρόσφατα δὲν εἶχε κινήσει τὴν προσοχὴ τῆς κριτικῆς, ἴσως ἐπειδὴ ἡ λογοτεχνικὴ του ἀξία δὲν εἶναι μεγάλη, καὶ ποῦ σώζεται, ὅσο ξέρω, μόνο σὲ δύο χειρόγραφα, τὸν *Palatinus Graecus* 428 (= P. ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα)³ καὶ τὸν

1. Ὅταν δὲν περιορίζονταν σὲ μιὰν ἀπλὴ διασκευὴ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴ *Medea exul* τοῦ Ἐννίου, ἂν ὄχι μὲ τὸ μοναδικὸ δράμα ποῦ συνέθεσε ὁ Ὀβίδιος. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίδραση στοὺς μεταγενέστερους λογοτέχνες, πλούσιο βιβλιογραφικὸ ὕλικὸ δίνει ὁ Schmid, ὅ.π., 370 κκ. τὴν ἐπισκόπηση αὐτὴ τὴ συμπληρώνει μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὸ λαμπρὸ μελέτημα τοῦ W.H. Friedrich '*Medeas Rache*', (τώρα στὸ *Vorbild und Neugestaltung* [Göttingen, 1967], 7 κκ. = *Wege der Forschung* XXXIX, 179 κκ.). Πρὸβλ. von Fritz, ὅ.π., 371 κκ., K. Kenkel, *Medea - Dramen, Entmythisierung und Remythisierung* (Bonn, 1979), 129 κκ.

2. Séchan, *Etudes*, 398 κκ. Page, ὅ.π., LVII κκ. Ἡ τοιχογραφία τοῦ Herculaneum (Page, LXVI) ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσουμε μιὰν ἰδέα γιὰ τὸ πιθανὸ τῆς πρότυπο, τὸν πίνακα τοῦ ναοῦ τῆς *Venus Genetrix* (βλ. παρακ., σημ. στὸν στ. 10), ποῦ ἔχει ἐμπνεύσει ἀρκετὰ ἐπιδεικτικὰ ἐπιγράμματα (Ἀνθ. Παλ. 9.346· Ἀνθ. Πλαν. 135-43). Βλ. A.S.F. Gow - D.L. Page, *The Greek Anthology: The Garland of Philip II* (Cambridge, 1968), 43-4.

3. φφ. 59v [στ. 1-15], 56r [στ. 16-18]. Γιὰ τὸν κώδικα αὐτὸ (H. Stevenson, *Codices manuscriptorum Palatini Graeci Bibliothecae Vaticanae*, 278), ποῦ «reunit divers fragments» (J. Irigoin, *Histoire du texte de Pindare*, 382), βλ. P. P. P. Canart - V. Peri, *Sussidi bibliografici per i manoscritti greci della Biblioteca Vaticana*, 285. — Στὸν συνάδελφο κ. Ν. Παναγιωτάκη, ποῦ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ διαβάσει μιὰ πρώτη μορφή τοῦ χειρογράφου μου, χρωστῶ τὴν ὑπόδειξη νὰ στρέψω τὴν προσοχὴ μου στὶς ἐπιγραμματικὰς συνθέσεις τοῦ Δημητρίου Μόσχου· ἀκολουθώντας τὴ συμβουλὴ του, μπόρεσα νὰ διαπιστώσω ὅτι τὸ ἀνέκδοτο στιχοῦργημα ποῦ εἶχα ἐντοπίσει πρὶν ἀπὸ χρόνια στὸν V, σώζεται καὶ στὸν P (βλ. Φ. Μπουμπουλίδη, *Studi bizantini e neoellenici* 1, 1964, 94). Στὸν κ. Παναγιωτάκη

περίπου σύγχρονο Vossianus Graecus Q 59 (= V)¹. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν V, εἶναι πιθανὸ πὼς ὁ γραφέας, ποὺ γιὰ τὴν ἀντιγραφή τῶν Ἀργουνατικῶν τοῦ Ψευδο-Ὀρφέα χρησιμοποίησε ἕνα ἀπόγραφο τοῦ Ashburnhamianus 1443, ἐντόπισε τὸ στιχοῦργημα σὲ ἕναν ἄλλο κώδικα, ποὺ τὸν συμβουλευόταν παράλληλα, καὶ τὸ παρέθεσε μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ ἀξιολογήσει τὸ κενὸ τμήμα τοῦ φ. 27v, προκειμένου νὰ ἀρχίσει τὴν ἀντιγραφή τῶν ὄρφικῶν ὕμνων στὸ recto τοῦ ἐπόμενου φύλλου². Ἀντίθετα, στὸν P τὸ στιχοῦργημα ἔχει ἐνταχθεῖ σὲ μιὰ συλλογὴ ἐπιγραμματικῶν συνθέσεων, ποὺ ἀποδίδονται στὸν γνωστὸ Λάκωνα λόγιό τῆς Ἀναγέννησης Δημήτριου Μόσχο· τὸ γεγονός αὐτὸ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ μὴν ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενο τὸ ἐπίγραμμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ νὰ ὀφείλεται στὴ γραφίδα τοῦ Μόσχο³. Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ πράγμα, τὰ δύο χειρόγραφα δὲν σχετίζονται ἄμεσα μεταξύ τους.

ὀφείλω ἀκόμη τὸ ὅτι μοῦ δόθηκε ἡ δυνατότητα νὰ χρησιμοποίησω ἔγκαιρα τὸ μελέτημα τοῦ F.M. Pontani, «Ancora sugli epigrammi di Demetrio Mosco» (Miscellanea 3, Studi in onore di E. Mioni [Padova, 1982], 83-91), ποὺ περιέχει καὶ τὴν πρώτη ἐκδοση τῶν δύο ἐπιγραμμάτων ‘εἰς Μῆδειαν’ (87-9), μὲ βάση μόνον τὸν P. Βλ. παρακ. σημ. 3.

1. Ὁ χαρτῶς αὐτὸς κώδικας ἔχει γραφεῖ manu librarii transalpini (R. Pfeiffer, Callimachus II, LIX· ἡ γραφὴ θυμίζει ἀρκετὰ τὸν περίπου σύγχρονο Vind. phil. gr. 2 [Roberto Maiorana: βλ. S. Bernardinello, Autografi greci e greco-latini in Occidente, ἀρ. 49]) ὅπως ὁποτε μετὰ τὸ 1496 (F. Vian, Rev. Hist. Text. 9, 1978, 8) καὶ περιέχει τὸ corpus τῶν ἐλληνικῶν ὕμνων, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὀμηρικοὺς (Ὀρφ. Ἀργον. = L Vian, Ὀρφ. Ὑμν. = I Quandt, Πρὸκλ. Ὑμν., Καλλιμ. Ὑμν. = H Pfeiffer), τὰ καθ’ Ἡρώ καὶ Λέανδρον τοῦ Μουσαίου (= K Kost), τὴν Ἀσπίδα τοῦ Ψευδο-Ἡσιόδου, τὰ Φαινόμενα τοῦ Ἀράτου (J. Martin, Histoire du texte., 235), τὰ Θηριακὰ καὶ τὰ Ἀλεξιφάρμακα τοῦ Νικάνδρου, καθὼς καὶ διάφορα ἄλλα κείμενα μικρότερης ἔκτασης (βλ. K. A. de Meyier, Bibliotheca Universitatis Leidensis, Codices Manuscripti VI, σσ. 175-8). Τὸ χειρόγραφο, ποὺ ἀνήκε στὸν ἱατρό P. Bourdelot, ἀγοράστηκε λίγο μετὰ τὸ 1650 ἀπὸ τὴ Χριστίνα τῆς Σουηδίας (Scriptorium 3, 1949, 259).

2. Ἐτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ παρουσία ἄλλων «παραπληρωματικῶν» κειμένων στὰ verso ἀρκετῶν φύλλων: π.χ. 2 (Ἀνθ. Παλ. 7.617), 53 (Ὀρφ. ἀπ. 26 α Kern + ‘Index Orphei Hymnorum’), 75 (Ἀνθ. Παλ. 9.48), 76 (Ἀνθ. Παλ. 92. 1-12), 99 (Ἡσιόδ. Θεογ. 1-5). Ἡ ἐνταξὴ τοῦ στιχοῦργήματος μετὰ τὸ ἔπος τοῦ Ψευδο-Ὀρφέα ὀφείλεται, βέβαια, στὸ ὅτι καὶ στὰ δύο κείμενα γίνεται λόγος γιὰ τὴ Μῆδεια. Ἀποκλείεται, πάντως, συνθέτης τοῦ στιχοῦργήματος νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ γραφέας: πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ἐλληνομάθεια αὐτοῦ τοῦ librarius εἶναι πασιδῆλα περιορισμένη, ἡ παράλειψη τῶν στ. 15-6, ποὺ ἔχουν προστεθεῖ στὸ κάτω μέρος τῆς σελίδας (τὸ παραπεμπτικὸ σημεῖο δείχνει τὴ σωστὴ τους θέση), πείθει ὅτι ὁ γραφέας δὲν ἦταν ἐξοικειωμένος μὲ τὸ στιχοῦργημα.

3. Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ προσανατολίζουν καὶ ὀρισμένες γλωσσικαὶ ἐνδείξεις (βλ. σημ. στοὺς στ. 9 καὶ 17). Ἡ γραφὴ, ἐξάλλου, τοῦ P ἐμφανίζει μεγάλη ὁμοιότητα με ἐκείνη ἄλλων σύγχρονων κωδίκων (π.χ. τοῦ Vat. Gr. 37) ποὺ ἔχουν ἀντιγραφῆ ἀπὸ τὸν Μόσχο (βλ. G. Speake - F. Vian, GRBS 14, 1973, 302). Σχετικὰ μὲ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Λάκωνα στιχοῦργοῦ βλ. τελευταῖα Pontani, ὅ.π. [σημ. 10], 83-4. Στὸν P παραδίδεται (φ. 59r) ἕνα ἀκόμη ἐπίγραμμα ‘εἰς Μῆδειαν’· πρόκειται γιὰ μιὰ ὀκτάστιχη σύνθεση ποῦ, ἂν καὶ μαρτυρεῖ λογιότητα, δὲν ἀξιώσεις πρωτοτυπίας: βλ. Pontani, ὅ.π., 87-8.

Ός λογοτέχνημα ἡ σύνθεση αὐτή, πού ὁ de Meyier τὴ χαρακτηρίζει ἄστοχα fragmentum elegiacum, δὲν παρουσιάζει ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον. Ὁ στιχουργὸς ἐπιδίωξε, καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ πέτυχε, νὰ ἐκθέσει σὲ ἐννέα ἐλεγειακὰ δίστιχα τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς μυθολογικῆς vulgata, παραλείποντας μόνο τὰ ἄλλα κακουργήματα τῆς Μήδειας· δὲν κατάφερε, ὠστόσο, νὰ ὑπερπηθῆσει ἄνετα ὅλα τὰ γλωσσικὰ καὶ μετρικὰ ἐμπόδια πού ἦταν φυσικὸ νὰ συναντῆσει στὸ ἐγχείρημά του αὐτό, οὔτε πέτυχε οἱ στίχοι του νὰ ἀποδώσουν τὸ πάθος τῆς παιδοκτόνου¹. Ἡ λογιότητά του, πάντως, εἶναι ἀναμφισβήτητη: εὐκολὰ διαπιστώνει κανεὶς ὅτι, μὲ πού ἀνέτρεξε συχνὰ καὶ στὸ δράμα τοῦ Εὐριπίδη καὶ στὰ Ἀργοναυτικά τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου (= Ἀργ.), οἱ γνώσεις του κάθε ἄλλο παρὰ περιορίζονταν στὰ κείμενα αὐτά. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἀκόμη ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἰσορροπίας: οἱ μισοὶ ἀκριβῶς στίχοι ἀφοροῦν τὸ παρελθόν, πού «συμπτύσσεται», καθὼς ἡ ἰσχυρὴ στίξις χρησιμοποιοεῖται μὲ φειδῶ, ἐνῶ ἡ σκληρὴ ἀπόφαση τῆς ἀπαρνημένης καλύπτει τοὺς ἄλλους μισοὺς· ἀκόμη, ἂν καὶ ἡ χρῆση τοῦ πρώτου προσώπου ἐστιάζει τὴν ἀφήγηση στὴν ἡρώιδα (ὅπως συμβαίνει καὶ στὸν Ὁβίδιο), ἓνα παραπάνω πού ἡ σύνθεση κλείνει μὲ δυσοίανες προβλέψεις γιὰ τίς ἀπώτερες συνέπειες τῶν ἀνομημάτων της, ὁ ρόλος τοῦ ἡθικοῦ αὐτουργοῦ ὑπογραμμίζεται, μιὰ καὶ τὸ πρῶτο δίστιχο ἀναφέρεται στὸν Ἰάσονα· οἱ κεντρικοὶ, τέλος, στίχοι συσχετίζουν παρελθόν καὶ μέλλον, προβάλλοντας τὴν ἀδυναμία τῆς προδομένης νὰ κατανικήσει τὸ πάθος της καὶ ἀντιδιαστέλλοντας τὴ σωτηρία τοῦ Ἰάσονα ἀπὸ τὴν οἰκτρὴ τύχη τῶν παιδιῶν, πού ἡ μητέρα τους θὰ ἔπρεπε νὰ μπορεῖ νὰ τὰ σῶσει, ὅπως ἔσωσε κάποτε τὸν ἔραστή της.

*Πρὶν ποτε θρυσμένη ξεῖνον κρουροῖο μόροιο
 πόντος δν ἐξ ἀπίης ἡμῖν ἐπηγάγετο,
 καὶ πάτρης ἱερὸν πέδον οἶά τε ληισθείσης
 λειπομένη Κόλχων <τ> οὔρα τοῖο χάρον,
 καὶ δ' ἐμέθεν προδιδούσα δυσάμμορος αἰθι τοκῆας   5
 Ἑλλάδ' ἀποτροπιῶς ἦλθον ἀμειβομένη.
 Πικροτάτοις δ' ἄρ' ἀνευθεν ὑπ' ἄλγεσι χροῖεν οἰστοὺς
 ἀμφ' ἐμὲ δεινὸς Ἔρως πάμπαν ὀπλιζόμενος.
 Ἡ γὰρ ἐγὼ τοῖ' ἐτλήμην χάρον ἄλλοδαποῖο
 οὖς τέκον οὐ σῶζω χειρὸς ἀφ' ἡμετέρας.   10*

14. Στὸ παθητικὸ τοῦ στιχουργοῦ ἐγγράφονται ἡ χρῆση νεολογισμῶν ὅπως ἐτλήμην (9) ἢ ἀποτροπιῶς (6), τοῦ πληθυντικοῦ μεθημοσύναις (16), τὸ ἀδέξιο ἢ γὰρ ἐγὼ (9), τὸ ἐλέγχεα (11), ἡ διαλεκτικὴ ἀσυνέπεια (θρυσμένη — μαργουσίναις). Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὴ μέση διαίρεση (3), τὴ βραχεία συλλαβὴ πρὶν ἀπὸ τὸ θρυσμένη, τὴ σχετικὰ συχνὴ χρῆση πενθημιμεροῦς (βλ. M.L. Clarke, Class. Rev. 5, 1955, 18) καὶ λέξεων μὲ ἱαμβικὸ ρυθμὸ πρὶν ἀπὸ τὴ διαίρεση τοῦ πενταμέτρου.

Τί γὰρ δεῖ πατρός σφ' ὑπ' ἐλέγχε' ἀτασθαλίῳ
 θρέψασθαι ἰδ' ἐμῶς ἔμπεδα μαργοσύνας;
 Οὐδέ κ' ἔτι προγόνου φαεσιμβρότου ὄψιν ἴκοισθε·
 σύγγνωτε στυγεροῦ δόσμορα μητρὶ τέκνα.
 Μητέρος οὔτοι ἔοικεν ὑπ' ἀγχομένης ἀχέεσσι 15
 τέκνα μεθημοσύναις ἄλλοθι τέρωψιν ἔχειν.
 Ἄλλ' ἴτε καὶ δὲ μ' ἔπειτα μετείσεται ἔχθρος Ἀίδης,
 οὔτιν' ἐπεὶ θνητῶν ἔξομεν ὠμότερον

2 ἡμῖν P / ἐσηγάγετο P 3 ἱερῆς V / ληισθεῖσα P 4 λειπομένα V /
 <τ'> addidi 6 ἐλλάδα V 7 ἀρανένυθεν V / χρίεν P: θίγεν V
 9 τοῖ ἐτ'λήμην V 11 δεῖ σφ' ὑπελέγχεα πατρός 12 θρέψασθ' ἠδ' V
 13 οὐδέκετι V 14 ἴκοισθε V: ἴκονται P: ἴκοντο Pontani 15 οὔτοι V /
 ὑπαγχομένης: ἀπαγχομένης Pontani, fortasse recte 17 καὶ δὲ μ' ἔπειτα
 μετείσεται: καὶ μετέπειτά με τείσεται Pontani / ἀίτης V 18 ὠκύτερον V

1. /πρὶν ποτε: πρβλ. Ἄργ. 1.137. — Μόλο πού ὄσα συνέβησαν στῆ χώρα τῶν Κόλχων ἀνήκουσιν πιά στὸ παρελθόν (αἰν some bygone day): Jebb ad Σοφ. Αἴ. 612), ἡ Μήδεια ξέρει πῶς ἐκεῖ βρίσκεται ἡ αἰτία τῶν συμφορῶν πού τῆ χτυποῦν· ἡ ἀνάμνηση τῶν σφαλμάτων τῆς τὴν κατατρύχει, καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν ἔκταση πού ἔχει δοθεῖ στὴν περιγραφὴ τῶν γεγονότων. Ὁ ἐπιρρηματικός προσδιορισμὸς ἔχει ἐδῶ κάποια συγκινησιακὴ φόρτιση (πρβλ. Εὐρ. Βάκχ. 1024), καὶ δὲν δικαιολογεῖται μόνο ἀπὸ τῆ συμβατικὴ χρῆση τοῦ ποτε στὴν ἀρχὴ ἐπυλλίων (βλ. Bühler ad Μόσχ. Εὐρ. 1) ἢ ἐπιγραμματικῶν συνθέσεων (βλ. D.L. Page, Further Greek Epigrams [Cambridge, 1981], 270-1).

ῥύσαμένη ξεῖνον: Ὅταν ἐνημερώνει τις συνοδούς τῆς γιὰ τις πιέσεις πού ὑφίσταται, ἡ ἡρώιδα τῶν Ἄργ. ἀναφέρει ὅτι ἡ Χαλκιόπη καὶ ὁ Ἄργος τὴν παρακαλοῦν τὸν ξεῖνον... ὀλοῶν ῥύσασθαι ἀέθλων (3.905-6): ἀναγκάζοντάς τον νὰ δεχτεῖ νὰ ζέψει τοὺς χαλκίποδες ταύρους καὶ στὴ συνέχεια νὰ σπείρει τὰ δόντια τοῦ ὄφιος δεινοῖο, ὁ Αἰήτης ὑπέβαλλε τὸν Ἰάσωνα σὲ δοκιμασία τρομερὰ ἐπικίνδυνη, πού ἡ πιὸ πιθανὴ ἔκβασή τῆς ἔμελλε νὰ εἶναι ὁ θάνατος τοῦ ἥρωα, καθὼς οἱ ταῦροι θὰ τὸν κομματίαζαν (579)· τὴ θανάσιμη αὐτὴ ἀπειλὴ τὴν ἔβλεπαν νὰ διαγράφεται καθαρὰ καὶ ὁ Ἰάσων (428-9 τὸν ἀέθλον ὕπερφιάλον περ ἔόντα / τλήσομαι, εἰ καὶ μοι θανέειν μόρος: πρβλ. 479-80 τάρβος... ἀεθλεύοντι δαμήμεναι, 1080 μόρον) καὶ ἡ ἐρωτευμένη Κολχίδα, πού τάρβει δ' ἄμφ' αὐτῷ, μὴ μιν βόες ἦε καὶ αὐτὸς / Αἰήτης φθείσειεν, ὀδύροτο δ' ἠύτε πάμπαν / ἦδη τεθνεῶτα (459-61· πρβλ. Βιβλ. 1,9.23 μὴ πρὸς ταύρων διαφθαροῦ). Τὴ σωτήρια ἐπέμβαση τῆς κατὰ τὴ φάση αὐτὴ (καὶ ἴσως κατὰ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ δέρματος¹) ἔνοεῖ ἐδῶ ἡ ἀπαρνημένη· πιὸ διεξοδικὰ ἐκτίθενται τὰ γεγονότα στὴν

1. Ἐγχείρημα πού δὲν ἦταν λιγότερο ἐπικίνδυνο: σὲ μιὰ ἐρυθρόμορφη κύλικα (πού ἀποδίδεται στὸν Red-Figure Vase Painters [Δούρη: J. Beazley, Attic Oxford, 21963], 437,

περίφημη ρήση τοῦ εὐριπίδειου ἄγωνος λόγων (465 κκ.), ὅπου ἡ Κολχίδα τονίζει πῶς ὁ ἄθλος θὰ εἶχε ἄλλη ἐκβαση, ἂν ἡ ἴδια δὲν εἶχε συντρέξει τὸν Ἰάσονα (ἔσωσά σ',... ἀνέσχον σοι φάος σωτήριον' βλ. καὶ Ὀβίδ. *Her.* 12.94κκ., Σεν. *Μήδ.* 466 κκ.), ἐνῶ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο στὸν κέντρωνα τοῦ Ὀσιδίου Γέτα (Anth. Lat. II B.-R.), 154-6: illum ego per flammās et mille sequentia tela, / per varios casus, per tot discrimina rerum / eripui leto (=Βιργ. *Ain.* 6.110, 1.204).

ξεῖνον: Στὸ τρίτο βιβλίον τῶν Ἀργ. ἡ λέξη ἀπαντᾷ ὀκτὼ φορές στὸν ἐνικό (401, 619, 630, 638, 719, 739, 905, 987· στὶς δύο ἀπὸ τὶς περιπτώσεις αὐτές (πρβλ. καὶ 1.208, 4.745) καταλαμβάνει τὴν ἴδια θέση τοῦ στίχου, μετὰ τὴν πενθημιμερῆ). Πρὸκειται πάντοτε γιὰ τὸν Ἰάσονα, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωα· ἀνάλογα χρησιμοποιεῖ τὸ hospes ὁ Βαλέριος Φλάκκος (7.80, 488).

κρουροῖο μόροιο (μετὰ τὴν ἐφθημιμερῆ τομῆ: πρβλ. Ω 524 κρουροῖο γόοιο, δ 103, Ἡσιόδ. *Ἔργ.* 153 κρουροῦ Ἀίδαο). Γιὰ τὸ ἐπίθετο πρβλ. Εὐρ. ἀπ. 916. 6 κρουροῖα Διόθεν / θανάτου πεμφθεῖσα τελευτή (καὶ τὰ χωρία ποῦ παραθέτουν ὁ West ad *Ἔργ.* 153 καὶ ὁ Pease ad Βιργ. *Ain.* 4.385 frigida mors). Φυσικά, μόρος ἐδῶ = ἄβιαιος θάνατος, ὅχι ἄμοιρα (Ἀργ. 3.806)· βλ. Ἰαν. Λάσκ. Ἐπίγρ. 1,6 *ἄορ ἀνασχῶν / ἠπειλήσε μόρον* (καὶ γιὰ τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ ὄρου M. Leumann, *Homerische Wörter* [Basel, 1950], 305).

2. /πόντος: πρβλ. Ἀργ. 1.541, 2.418, Νόνν. *Διον.* 21.14. — Τὸ ταξίδι ὡς τὴ χώρα τῶν Κόλχων, ποῦ βρίσκεται πόντου καὶ γῆς ἐσχατιῆσιν (Ἀργ. 2.418) ἦταν ἄεθλος ναυτιλίας πολυκηδέος (1.15-6) — καὶ οἱ Ἀργοναῦτες θὰ μπορούσαν νὰ μὴν εἶχαν φτάσει ποτὲ στὸν προορισμὸ τους: βλ. 4.32-3 *αἶθε σε πόντος, / ξεῖνε, διαίρροσεν πρὶν Κολχίδα γαῖαν ἰκέσθαι*. Μὲ τὸ νὰ μὴ σταθεῖ ἐμπόδιο, ἡ θάλασσα εὐνόησε τὴν εἰσβολή, ἄνοιξε τὶς πύλες τῆς Κολχίδας (γιὰ τὴ σημασία τοῦ ἐπηγάγετο βλ. Πλάτ. *Μενέξ.* 243 b *ἐπάγεσθαι βάροβαρον ἐφ' Ἑλλήνας*, LSJ s.v. *ἐπάγω*, I.4 καὶ II.2) στὸν Ἰάσονα, τὸν perfidus nauita (Δρακ. 294· πρβλ. 248 *nauta fugax pirata nefande*). Ἡ γραφὴ τοῦ Ρ παρουσιάζει τὸ μειονέκτημα ὅτι ὑπερτονίζει τὴν εὐθύνη τοῦ θαλάσσιου στοιχείου.

ἐξ ἀπίης (ἐνν. γαίης): βλ. Α 270 *τηλόθεν ἐξ ἀπίης γαίης* (ἀντὶ τοῦ ἀπούσης· τῆς πόρρωθεν οὐσης, ἐκ τοῦ ἴημι: Σ· Εὐστάθ. 102.41 *ἐνταῦθα νοητέον τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ μακρὰν ἐκ τοῦ ἄπο*), Γ 49 (*ὅτι ἀπίαν τὴν πολὺν ἀφροσῶσαν*: Σ· Εὐστάθ. 382.14 *ἢ ἄπο ἀφροσῶσα καὶ ἀλλοδαπή*), η 25, π 18. Πρβλ. Ἀπολλ. Σοφ. 38.24 Bekker, Ἡσύχ. ε 3586 Latte *ἀλλοτρίας ἢ ξένης ἢ μακρὰν οὐσης*,

ἀρ. 116' contra, M. Wagner, *Duris* [Marburg, 1968], 151-2) ὁ δράκων παριστάνεται νὰ καταβροχθίζει ἢ νὰ ἐμέσσει τὸν ἥρωα. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας αὐτῆς βλ. L. Séchan *Études*, 344' L. Rademacher, *Mythos und Sage bei den Griechen* (Wien, 1943), 204-5.

Leaf ad A 270. Τὰ χωρία τῆς Ὀδύσσειας συνηγοροῦν γιὰ τὴν ἄποψη τοῦ Στράβωνα σχετικὰ μὲ τὴν ὁμηρικὴ χρῆση τοῦ ἐπιθέτου (8,6.9 (371) Ὀμηρος δ' Ἀπιδόνας μὲν οὐ λέγει, ἀπίαν δὲ τὴν πόρρω μᾶλλον), ὅσο καὶ ἂν ἡ ἐρμηνεία ποὺ υἰοθέτησαν ὀρισμένοι κριτικοὶ (οἱ δὲ νεώτεροι ἐδέξαντο τὴν Πελοπόννησον: Σ ad A 270· βλ. καὶ Erbse ad loc.) «is apt enough in *Il.* 1,270; 3,49» (Stanford ad π 17)· πάντως, μόλο ποὺ ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις (π.χ. Ριαν. ἀπ. 13.3 Powell), στὴ δευτέρη αὐτὴ περίπτωση φαίνεται νὰ ἔχει ἐπικρατήσῃ ὁ τύπος *ἄπια* Βλ. Jebb ad Σοφ. *Οιδ. Κολ.* 1685· πρβλ. Ph. Buttmann, *Lexilogus oder Beiträge zur griech. Worterklärung* (Berlin, 1865), 63· G. Curtius, *Grundzüge der griech. Etymologie* (Leipzig, 1873), 463.

ἤμιν: βλ. Ἀπολλ. Δύσκ. *Περ. ἀντων.* p. 96 Schneider - Uhlig τὸ δ' ἐγκλινόμενον παρ' Ἴουσι συστέλλει τὸ ἰ· σημειῶδες, καθὼ αἱ ἐγκλινόμεναι τὸν αὐτὸν χρόνον φυλάττουσι ταῖς ὀρθοτονουμέναις. Γιὰ τοὺς τύπους αὐτοὺς (π.χ. P 415 ἤμιν-ἤμιν-ἤμιν, θ 569 (πρβλ. P. Chantraine, *Rev. ét. gr.* 49, 1939, 399, σημ. 6), Ἄργ. 2. 1278, 4.451) βλ. R. Kühner-F. Blass, *Ausführl. Grammatik der griech. Sprache*, 339-40. Βασικὰ, «la scelta della forma con ἰ, ...in realtà atona, è ovviamente determinata dal metro»: Meschini ad Ἴαν. Λάσκ. Ἐπίγρ. 54.4· πρβλ. Jebb ad Σοφ. *Οιδ. Κολ.* 25. Σχετικὰ μὲ τὴ νοηματικὴ διαφοροποίηση τῶν βαρύτωνων τύπων παραμένουν ἀξιοπρόσεκτες οἱ ἀπόψεις τοῦ C.A. Lobeck, *Pathologiae Graeci sermonis elementa* II, 202-3.

3. πάτρης ἱερὸν πέδον. Πρβλ. Σοφ. *Αἰ.* 859 γῆς ἱερὸν οἰκειίας πέδον / Σαλαμῖνος, *Εὐρ. ἀπ.* 558.1 γῆς πατρώας... φίλτατον πέδον, Ἡρ. 620 γῆς πατρίδος... πέδον, *Ρῆσ.* 278. Γιὰ τὴν περίφραση πέδον + γεν. βλ. Jebb ad Σοφ. *Φιλ.* 68. — Στὸν Ὀμηρὸ τὸ ἐπιθετὸ ἱερός, ὅταν ἀφορᾷ τοποθεσίες, χρησιμοποιεῖται μόνον ὡς προσδιορισμὸς γιὰ συγκεκριμένους οἰκισμοὺς ποὺ κατονομάζονται, ὄχι «beim blossen Appellativum πόλις, πτολίεθρον, ἄστν» οὔτε σὲ «entsprechenden Umschreibungen» (J.P. Loscher, *Untersuchungen zu ἱερός hauptsächlich bei Homer* [Bern, 1963], 51). Ἐνῶ στὸ ἔπος ἡ θρησκευτικὴ χροιά τοῦ ἐπιθέτου δὲν εἶναι πάντοτε εὐδιάκριτη (γιὰ περιπτώσεις ὅπως B 535 ἱερῆς Ἐυβοίης ἢ Ἡσιόδ. Ἔργ. 653 Ἑλλάδος ἐξ ἱερῆς βλ. P. Wülfing-von Martitz, *Glotta* 38, 1960, 286), στὴ μεταγενέστερη γραμματεία παρατηρεῖται ἡ τάση γιὰ «bewusstere Beziehung des Wortes auf seinen religiösen Sinn, das heisst auf die Götter» (id. *Glotta* 39, 1960, 43). Ἐδῶ τὴ χρῆση τοῦ ἐπιθέτου δικαιολογεῖ, πέρα ἀπὸ τὴ συναισθηματικὴ του φόρτιση, τὸ ὅτι ἡ Αἴα, ὅπου βασιλεύει ὁ γιὸς τοῦ Ἡλίου, εἶναι κέντρο πολλῶν λατρείων. Βλ. καὶ Ἴουλ. Πολ. Ἀνθ. Παλ. 9,7.3 *Ζεῦ Σχερῆης ἐφέπων ἱερὸν πέδον.*

οἶά τε ληισθείσης: «καὶ ἂν νὰ λεηλατήθηκε ἡ χώρα μου». Θέλοντας νὰ ἀποφύγει τὴ σώρευση ὀνομαστικῶν, χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ πρότυπό του (Ἄργ. 4.400 σὲ (sc. Μῆδειαν) ... οἶά τε ληισθείσαν), ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὸ παθητικὸ ληίζεσθαι μὲ τὴ σημασία ὄχι τοῦ ἀπάγεσθαι ἀλλὰ τοῦ ἀφαι-

ρεϊσθαι. Ἡ νεαρή περιγίπισσα δὲν εἶχε ἀπαχθεῖ, εἶχε ἀκολουθήσει τὸν Ἰάσονα μὲ τῇ θέλησὴ της (ὁ ἥρωας τῆς ἐκλεψε σὺν αὐτῇ [Πινδ. Πυθ. 4.445· ἐκοῦσαν καὶ αὐτὴν ἢ σὺν τῇ Μηδείᾳ θελοῦσῃ καὶ ἐνεργούσῃ: Σ]), ἄλλο ἂν οἱ συμπατριῶτες της, πιστεύοντας ὅτι πρόκειται γιὰ βίαιη ἀπαγωγὴ (οἶά τε= 'im Glauben dass': H. Fränkel, *Noten zu den Argonautika des Apollonios* [München, 1968], 485, σημ. 62), προθυμοποιήθηκον νὰ καταδιώξουν τὸν peregrinus latro ('Ὀβιδ. Ἡρ. 12.111· πρβλ. Βαλ. Φλ. 8.151 praedonis) καὶ τοὺς συντρόφους του, τοὺς ληιστῆρας ('Αργ. 3.589)· ἡ ἴδια, πάντως, νιώθει νὰ εἶναι ληιάς (3.36· πρβλ. Εὐρ. Μήδ. 256 ἐκ γῆς βαοβάρου λελησημένη), μιὰ πού, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Κολχίδα, ἐγινε ὑποχείριο τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔχασε τὰ προνόμια πού τῆς ἔδιναν ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ θέση της (βλ. Fränkel, *Noten*, 456-7). Ἀνάλογη εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Ἀριάδνης, πού καὶ αὐτὴ ἄφησε τὴν πατρίδα της γιὰ νὰ ἀκολουθήσει τὸν Θησέα οἶά τε ληισθεῖσα (Νόνν. Διον. 47.393). Ἄν καὶ τὰ παραπάνω χωρία συνηγοροῦν γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ Ρ, πού τὴν υἰοθετεῖ ὁ Pontani, ἡ σύνταξη τὴν ἀποκλείει.

4. *Κόλχων οὖρα*: πρβλ. Ἀργ. 4.300 οὖρα Παφλαγόνων, 2.1239.- Ἡ ἐνδειξὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὰ Ἀργ., ὅπου γίνεται συχνὰ λόγος γιὰ τὸν ὄρεινὸ ὄγκο, στὶς ὑπώρειες τοῦ ὁποίου εἶχε χτιστεῖ ἡ Αἴα: πρόκειται γιὰ τὴ λοφοσειρὰ πού ἐκτείνεται στὰ ΝΔ τοῦ νηόεντος Κανκάσου (3.1224· πρβλ. 2.1246 Κανκασίων ὄρέων... ἐρίπναι ἡλίβατοι) καὶ φτάνει ὡς τὶς ὄχθες τοῦ Φάσιδος (βλ. F. Vian, *Apollonios de Rhodes III*, 17).—Ἡ προσθήκη τοῦ συμπλεκτικοῦ φαίνεται ἀναγκαία, ἔτσι πού οἱ παράλληλες ἐκφράσεις *Κόλχων οὖρα* καὶ *πάτρης πέδον* νὰ συναφθοῦν μὲ τὸ ἀπροσδιόνυσο *λειπομένη* (πού δὲν τὸ νομιμοποιοῦν χωρὶα ὅπως πολλὸν ἀπ' εὐρείης *λειπόμενος πατρίδος*: Ἐρμησ. ἀπ. 7.32). Ἐκθλιψὴ στὴ διαίρεση: Gow-Page ad Μελέαγρ. LXIX. 4.

τοιο χάριω: πρβλ. 11 χάριω ἀλλοδαποῖο, Νόνν. Διον. 40.183 πατρὸς ἐνοσφίσθη χάριω ἀνέρος, Ἀργ. 1.851. Ἀμάρτυρη στὸ ἀρχαϊκὸ ἔπος, ἡ χρῆση τοῦ χάριω ὡς «fausse préposition» (P. Chantraine, *Grammaire homérique II*, 48) «προδιαγράφεται» (West) στὸ Ο 744 ὅστις Τρώων φέροιο σὺν πυρὶ χάριω Ἐκτορος, ὅπου ἡ αἰτιατικὴ «ist noch Apposition zu dem im Verbum enthaltenen Objekt» (Wilamowitz ad Ἡσιόδ. Ἔργ. 709 ψεύδεσθαι γλώσσης χάριω) γιὰ τὴ σημασία τοῦ χάριω στὸ ἡσιόδειο χωρίο βλ. H. Fränkel, *Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums* [München, 1963], 142, σημ. 26). Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀμμώνιος (π. ἀκυρ. 16), τὸ ἐνεκα τοῦ χάριω διαφέρει περὶ τὴν τῶν προσώπων διαφορὰν τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐναντίων, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν οἰκείων καὶ φίλων (βλ. καὶ π. ὄμ. κ. διαφ. λέξ. 173 ὁ δὲ χάριω μετὰ τῆς αἰτίας δηλοῖ καὶ τὴν χάριω), Εὐστάθ. 841.42 ἐπὶ μόνων χαρίτων τίθεται τῶν ὑπέρο τινων.

5. καὶ δ' ἐμέθεν προδιδοῦσα... αἰθι τοκῆς: «καί, τὸ χειρότερο, ἔτσι πρόδωσα τοὺς ἴδιους μου τοὺς γονεῖς». Γιὰ τὸ «anreichendes» καὶ δὲ (Leumann,

δ.π., 41, σημ. 8) στήν ἀρχή τοῦ στίχου βλ. Ἄργ. 1.715, 849, 2.191, 3.66, 4.998· στὸ P 351 καὶ δὲ μετ' Ἀστεροπαῖον ἀριστεύεσκε μάχεσθαι σωστά ὁ Leaf ἀποδίδει τὸ καὶ δὲ μετὸ «aye! and» («und auch»: Ameis - Hentze· πρβλ. J. D. Denniston, *The Greek Particles*², 199). Τὸ αἶθι (βλ. Ἀμμών. π. ὄμ. κ. διαφ. λέξ. 89) ὑπεγραμμίζει τὴ μεταμέλεια τῆς ἔνοχης — καὶ τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸ ἐμπατικό ἐμέθεν (βλ. Chantraine, δ.π. I, 213).

προδοῦσα. Τὸ θέμα τῆς προδοσίας ὁ Εὐριπίδης τὸ προβάλλει ἰδιαιτέρα: ὁ ἠθικός αὐτουργός, ὁ Ἰάσων, καταμαρτυρεῖ στὴ σύζυγό του ὅτι εἶναι πατρός τε καὶ γῆς προδότις (1332), καὶ τὴν ἀποψη αὐτῆ τῆ συμμερίζονται ἡ Τροφός (32) ἀλλὰ καὶ ἡ ἠρωίδα (483 αὐτὴ δὲ πατέρα καὶ δόμους προδοῦσ' ἐμούς)· πρβ. Ὀβιδ. Ἡρ. 12.112 *proditus est genitor* (προδεδόται μοι ὁ πατήρ: Μάξ. Πλαν. Παράφρ. 109).

δυσάμμορος: πάντοτε πρὶν ἀπὸ τῆ βουκολικῆ διαίρεση (π.χ. T 315, X 428, Ω 727, Ἄργ. 1.253, 2.218, Μελέαγρ. Ἀνθ. Παλ. 12.72.5· βλ. Bühler ad Μόσχ. Εὐρ. 146, Livrea ad Ἄργ. 4.83). Ὡς δυσάμμορος χαρακτηρίζεται ἡ δύστανος Κολχίς (Εὐρ. Μῆδ. 132) σὲ δύο χωρία τῶν Ἄργ. (3.809, 4.83· πρβλ. 3.783 *δύσμορος*).

τοκῆς /: πρβλ. Ἄργ. 3.736, 779, 796, 4.203, 361, 1036, 1039.

6. ἀποτροπαίως. Ὁ στιχουργός εἶναι φανερό πῶς ἔχει στὸ μυαλό του ἓνα χωρίο τῶν Ἄργ. (4.399-400 ἄφρα σε πατρί, οἶά τε ληισθεῖσαν, ὑπότροπον οἶκαδ' ἄγοντο· πρβλ. 439 ὑπότροπος ..βαίη ἐς Αἰήταιο δόμους), ποὺ τὸν ἐνέπνευσε καὶ πιὸ πάνω (3)· γνωρίζοντας, ὅμως, τὴ σημασία τοῦ ἐπιθέτου, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦσε — καὶ καταφεύγει σὲ ἓνα νεολογισμό, ποὺ φαίνεται νὰ ἐμπεριέχει τὴν ἔννοια τόσο τοῦ ἀπὸ τρόπον («ἄπρεπα», «ὅπως δὲν εἶναι σωστὸ») ὅσο καὶ τοῦ ἀπότροπος (Ὀππ. Ἀλ. 4.254 *φεύγουσιν ἀπότροποι*). Ἡ Μῆδεια δὲν ἐλπίζει ὅτι θὰ γυρίσει κάποτε στὴν Κολχίδα· οἱ ἐνέργειές της τὴν ἔκαμαν γιὰ πάντα ἀπότροπον (πρβλ. ξ 372, Ἀπολλ. Σοφ. Λεξ. 40.8), καὶ ἡ ντροπὴ τῆ συνοδεύει ἀκόμη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸν Pontani τὸ ἐπίρρημα, ποὺ ἐκφράζει μεταμέλεια (*utinam ne fecissem*), «*si può ricondurre a Orph. Arg. 481... ma pare nuono*»· ὅμως στὸ ἐπικό αὐτὸ χωρίο ἡ ἔκφραση ἀποτροπαίως ἐνοπαῖς = «*revocatoriis vocibus*» (Gesner). — ἀμειβομένη: βλ. LSJ, ἀμείβω, Β.ΙΙ.2

7-8. Ἐχοντας διαπιστώσει ποῦ ὀδηγεῖ τὸ ἐρωτικό πάθος, οἱ γυναῖκες τοῦ Χοροῦ τῆς Μῆδειας εὐχονται, μετὰ τὸν ἀγῶνα λόγων, ἡ Ἀφροδίτη ποτὲ νὰ μὴν τίς χτυπήσει ἰμέρω χροῖσας' ἄφικτον διστόν (633)· λίγο νωρίτερα ὁ Ἰάσων εἶχε ἀντικρούσει τὴν κατηγορία γιὰ ἀγνωμοσύνη, προβάλλοντας τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τῆ σωτηρία του δὲν τῆ χρωστᾶ σὲ αὐτόβουλη ἐνέργεια τῆς Μῆδειας ἀλλὰ σὲ παρέμβαση τοῦ γιοῦ τῆς Κύπριδας (*Ἐρως σ' ἠνάγκασε / τόξους ἀφύκτοις τοῦμὸν ἐκσῶσαι δέμας: 530-1*). Τὰ βέλη ὡς ἔπλο τῆς Ἀφροδίτης τὰ μνημονεύει καὶ ὁ Πίνδαρος, ὅταν περιγράφει πῶς ἡ θεά, ἡ πότνια

ἀξυτάτων βελέων, βοήθησε τὸν Ἰάσονα ὄφρα Μῆδειας τοκέων ἀφέλοιτ' αἰδῶ (Πυθ. 4.213-8· πρβλ. Θεοκρ. 11.16 *Κύπριδος...βέλεμνον*). Εἶναι φυσικὸ τὰ βέλη νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Ἔρωας (βλ. Εὐρ. Ἰππ. 530-2 *βέλος οἶον τὸ τᾶς Ἀφροδίτας ἦσιν ἐκ χειρῶν Ἔρωος*), ιδιαίτερα μετὰ τὴν παγίωση τῆς μορφῆς του ὡς θεότητας τῆς γενετήσιας ἑλξῆς· στὴν τέχνη ὁ νεαρὸς θεὸς ἐμφανίζεται ὡς *τοξευτῆρ* (Κόλλ. 29, *τοξοφορῶν*: Ἀσκληπ. Ἀνθ. Παλ. 12, 162.1) ἤδη τὸν ε' αἰ. (W. Strobel, *Eros* [Erlangen, 1952], 36· πρβλ. A. Rumpf, *RAC* VI, 318), γεγονός πού συνηγορεῖ γιὰ τὴν ἀπόψη ὅτι ὁ Εὐριπίδης δὲν καινοτομεῖ ὅταν τοῦ προσδίδει αὐτὴ τὴν ιδιότητα (βλ. καὶ *I.A.* 548· γενικὰ γιὰ τὶς λογοτεχνικὲς μαρτυρίες βλ. F. Lasserre, *La figure d'Eros dans la poésie grecque* [Lausanne, 1946], 88). Στὴ μεταγενέστερη γραμματεία τὸ θέμα τῆς τοξοφορίας τοῦ Ἔρωτα τὸ συναντοῦμε πολὺ συχνά (Kost ad Μουσ. 17, C. Schneider, *RAC* VI, 306), καὶ στὴ διάδοσή του πρέπει νὰ συνέτεινε ἡ περιφημὴ σκηνὴ τῶν Ἀργ., ὅπου ὁ θεὸς, ὑπὸ βαιὸς ἐλυσθεὶς *Αἰσονίδῃ*, τοξεύει τὴ Μῆδεια καὶ τὸ βέλος του ἐνεδαίετο *κούρη νέρθεν ὑπὸ κραδίῃ, φλογὶ εἴκελον* (3.281-7· πρβλ. Δρακ. 221-4, Φιλοστρ. Ν. *Εἰκ.* 8.2).

7. *πικροτάτοις... ἄλγεσιν*: πρβλ. *Αἰσχ.* ἀπ. 252.8 *Μ πικρὰν ὀδύναν*, Σοφ. Ἡλ. 654, Εὐρ. Ὄρ. 1105 *λύπην πικρὰν*. Ἄς σημειωθεῖ, ἐξ ἄλλου, πὼς ὄχι σπάνια τὸ ἐπίθετο χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ προβάλλει τὰ ἀποτελέσματα τῆς δραστηριότητος τοῦ Ἔρωτα ὡς τοξότη: τὰ βέλη τοῦ νεαροῦ θεοῦ εἶναι *πικρότεροι... πυριγλώχινες οἰστοὶ* (Νόνν. Διον. 15.340· πρβλ. Μελέαγρ. Ἀνθ. Παλ. 12, 109. 3 *γλυκύπικρον Ἔρωτος βέλος*).—Μιὰ καὶ εἶναι προφανές ὅτι ὁ στιχουργὸς ἐμπνέεται ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Χοροῦ τῆς Μῆδειας (βλ. παραπ.), ἡ γραφὴ τοῦ V (*θίγεν*) δύσκολα θὰ βρεῖ ὑποστηρικτὲς: τὴν ἔκταση τῆς παραλήγουσας δὲν τὴ νομιμοποιοῦν χωρὶα ὅπως *ἔκετο πένθος* / (Α 362· βλ. A. Ludwich, *Aristarch's Homerische Textkritik II* [Leipzig, 1885], 287), ἐνῶ ἡ ἔκφραση ὑπ' ἄλγεσι *θιγγάνειν* δὲν δίνει ἐκανοποιητικὸ νόημα, τὴ στιγμὴ μάλιστα πού ὡς ἀντικείμενο τοῦ *θίγεν* θὰ περιμένε κανεὶς ἓνα πρόσωπο (π.χ. *με*) ἢ μιὰ λέξη ὅπως *κραδίην* (πρβλ. Ἀργ. 3.296) ἢ *ἦπαρ* (πρβλ. *Αἰσχ.* Ἀγ. 432, Θεοκρ. 11.15-6). Ἡ διόρθωση *σὲ ἐπ' ἄλγεσι* (= *αὐγὰ νὰ πονέσω, προκαλώντας μου πόνο*) βλ. LSJ, *ἐπί*, III.2, Mooney ad Ἀργ. 1.252) βελτιώνει τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐπιβάλλει καὶ τὴ διόρθωση τοῦ *οἰστοῦς* *σὲ οἰστοῖς*.—Γιὰ τὸ *οἰστοῦς* / πρβλ. Ἀργ. 3.96, Νόνν. Διον. 2.219, 7.130, 20.200, Τριφ. 428.

ἀνευθεν (στὰ Ἀργ. πάντοτε ὡς πρόθεση). Ὁ Ἔρωτας ρίχνει τὸ βέλος του φωλιασμένος στὰ πόδια τοῦ Ἰάσονα (3.282), ἐνῶ ἡ Μῆδεια βρίσκεται σὲ κάποια ἀπόσταση, στὴν εἴσοδο τοῦ θαλάμου (249). Δὲν ἀποκλείεται, ὥστόσο, τὸ ἐπίρρημα νὰ χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπαινικτικά, προκειμένου νὰ τονιστεῖ ἀκόμη τὸ ὅτι ὁ ξένος πού ἔκλεψε τὴν καρδιά τῆς Μῆδειας εἶχε ἔρθει ἀπὸ μακριά, *ἐξ ἀπίης* (2).

8. ἀμφ' ἐμέ: βλ. D. B. Monro, A Grammar of the Homeric Dialect (Oxford, 1882), 129. — δεινός Ἔρωσ: πρβλ. Μελέαγρ. Ἄνθ. Παλ. 5,176.1 δεινός Ἔρωσ, δεινός: τί δέ τὸ πλέον ἢν πάλιν εἶπω | καὶ πάλιν οἰμώζων πολ- λάκι, 'δεινός Ἔρωσ'; Ἡδὴ ὁ Ἀλκαῖος ἀποκαλεῖ τὸν Ἔρωτα δεινότατον θε- ῶν (ἀπ. 327.1 L. - P.), καὶ οἱ μεταγενέστεροι λογοτέχνες χρησιμοποιοῦν συ- χνὰ τὸ δεινός γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὸν νεαρὸ θεὸ καὶ νὰ περιγράψουν τὰ ἀπο- τελέσματα τῶν ἐνεργειῶν του: Εὐρ. Ἴππ. 27, Πλάτ. Θεαίτ. 169c (βλ. Kost ad Μουσ. 245· πρβλ. Κλαυδιαν. Carm. min. 8.1 quid non saevus Amor flam- marum numine cogat?, Anth. Lat. 253.6 improbe dure puer...Amor). — ὀπλιζόμενος: πρβλ. Πλάτ. Ἐπιγρ. 13 D. (= VII P.), 2 τὸν Ἔρων ἕμμιν ἐφο- πλίσσομαι, Ἀρχία, Ἄνθ. Παλ. 5,98.1 ὀπλίζευ, Κύπρι, τῶσα. Ἡ 'ἀττική' συ- στολὴ τῆς πρώτης συλλαβῆς φαίνεται ἀμάρτυρη' βλ. ὡστόσο E 31 τειχεσιπλή- τα, θ 35 πρωτόπλοον (J. La Roche, Homerische Untersuchungen [Leipzig, 1869], 3), [Ὀρφ.] Ἀργον. 441 ἤρασσαν ὀπλήσω /. — πάμπαν (μετὰ τὴ διαί- ρηση). Στὰ Ἀργ. τὸ ἐπίρρημα αὐτό, ποῦ ὁ Νόννος δὲν τὸ χρησιμοποιεῖ καὶ ποῦ ἐδῶ εἶναι singulari vi usurpatum, κατέχει κύρια θέση τοῦ στίχου: ἀρχή (3.1086), τέλος (1.662, 3.460, 4.9), πρὶν ἀπὸ τῆ θήλεια τομῆ (3.119, 4.1132) καὶ μετὰ τὴ βουκολικὴ διαίρεση (1.480).

9. ἢ γὰρ ἐγώ. Ἡ χρῆσις τοῦ ἐνεστώτα (10) δείχνει τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ πα- ρελθὸν στὸ παρόν, ὑπογραμμίζει τὴ διαφορὰ τῶν καταστάσεων: ἡ γυναῖκα ποῦ τόσα ὑπέμεινε γιὰ χάριν ἐνὸς ξένου νικιέται τώρα ἀπὸ τὸ πάθος — καὶ τὰ ἴδια τῆς τὰ παιδιά δὲν θὰ μπορέσει νὰ τὰ σώσει. Τὸν σκοπὸ αὐτὸν ὑπηρετοῦν καὶ οἱ πρῶτες λέξεις τοῦ στίχου, καθὼς ἡ ἀντωνυμία συνάπτεται μὲ δύο ῥήματα ποῦ ἀντιτίθενται νοηματικά: πρβλ. Σοφ. Αἶ. 650-1 κἀγὼ γάρ ὃς τὰ δειν' ἐκαρτέ- ρον τότε... ἐθελύθηεν στόμα, Ἀντιπ. Ἄνθ. Παλ. 7.172 ὁ πρὶν ἐγώ... πτανῶν εἶργον ἀπωθε νέφος, καὶ μέ τις ἔχιδνα... ἠελίου χεῖρωσεν, [Βιργ.] Αἰν. 1.1-4 ille ego qui quondam... at nunc (πρβλ. R. G. Austin, Class. Quart. 18, 1968, 140, Bömer ad Ὄβιδ. Μετ. 1.757), Ὄβιδ. Ἡρ. 12.105 illa ego. Τὰ πα- ράλληλα αὐτὰ χωρία δείχνουν ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος γιὰ ἐπέμβαση στὸ κείμε- νο (ὁ Pontani γράφει ἢ γὰρ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐξαμέτρου καὶ θέτει ἄνω στιγμὴ με- τὰ τὸ ἀλλοδαποῖο, διασπώντας ἔτσι τὴ νοηματικὴ ἐνότητα τοῦ διστίχου): ἐξάλλου, καὶ τὰ δύο χφ. δίνουν ἐδῶ ἢ γὰρ, ἐνῶ δὲν ἰσχύει τὸ ἴδιο γιὰ ἓνα ἄλλο ἐπίγραμμα τοῦ Μόσχου (βλ. Φ. Μπουμπουλίδη, ΕΕΒΣ 39-40, 1972-3, 362): ἢ γὰρ ἐγώ... (P).

τοῖ' ἐτλήμην: ἡ ἐκθλιψή καθιστᾷ φαινομενικὴ τὴν παραβίαση τοῦ νόμου τοῦ Hilberg (βλ. ἄλλωστε P. Maas, Greek Metre § 92 καὶ πρβλ. Ἀσκληπ. Ἄνθ. Παλ. 7,217.3, Λεων. 7,440.1) ὅσο γιὰ τὸ καινότροπο ἐτλήμην,*₁ ποῦ ἀπηχεῖ τὴν τάση τῶν μεταγενέστερων ποιητῶν νὰ χρησιμοποιοῦν 'μέσουσ' τύπους, ὁ μολοσσὸς καταλαμβάνει στὸν ἐξάμετρο μιὰν ἀρκετὰ συνειθισμέ- νη θέση (Ludwich, δ.π., 225-6· E.G. O' Neill, Yale Class. St. 8,1942,

144). Το ρῆμα μπορεί νά εἶναι ἀμετάβατο (ὁπότε τὸ τοῖα χρησιμοποιεῖται ἐπιρρηματικῶς ἀντὶ τοῦ οὕτω λίαν: Εὐστάθ. 1043.33· θά μεταφράσουμε: «πὺ τόσο ὑπέφερα») ἢ μεταβατικὸ (= «πὺ τόσα τράβηξα», πρβλ. ᾿Αργ. 3.696 τοῖ ἑσάκουσεν): τὸ τοῖα, πάντως, ἔχει καὶ ἐδῶ κάτι τὸ θαυμαστικόν: Σ ad δ 242.

χάριν ἄλλοδαποῖο/: πρβλ. ᾿Αργ. 3.795 κηδομένη ἀνέρος ἄλλοδαποῖο/ (πρόκειται πάλι γιὰ τὸν ᾿Ιάσονα), 4.1021 ἀνδράσιν ἄλλοδαποῖσιν/, Νόνν. Διον. 4.304. Γιὰ τὴν τάση τοῦ ᾿Απολλωνίου νά καλύπτει μὲ μιὰ λέξη τοὺς δύο τελευταίους πόδες τοῦ στίχου βλ. Mooney, ὁ.π., σ. 413.

10. Τοὺς δισταγμοὺς τῆς παιδοκτόνου πέτυχε νά τοὺς ἀποδώσει παραστατικὰ ὁ Τιμόμαχος στὸν περίφημο πίνακά του (Πλουτ. ᾿Ηθ. 18α· βλ. G. Lippold, *R - E VI A*, 1293), ποὺ ἐνέπνευσε τὸν ἐπιγραμματοποῖο ᾿Αντίφιλο, στὰ χρόνια τοῦ Νέρωνα (᾿Ανθ. Πλαν. 136· βλ. Gow-Page, *The Garland of Philip*, 142). Τὸ θέμα τῆς αὐτουργίας ἀπορρέει, φυσικὰ, ἀπὸ τὸ δράμα τοῦ Εὐριπίδη, ὅπου προβάλλεται ἔντονα: ὅταν παίρνει τὴν ἀπόφασή της, ἡ ἡρώιδα δηλώνει δέδοκται τοῦργον... παῖδας κτανούση τῆσδ' ἀφορμαῖσθαι χθονός καὶ μῆ... ἐκδοῦναι τέκνα ἄλλη φονεῦσαι δυσμενεστέρα χειρὶ (1236-9· πρβλ. 1241 ἡ-μῆϊς κτενοῦμεν οἴπερ ἐξεφύσαμεν, Δρακ. 426 nostrum de corpore fructus): ὁ Χορός, φοβισμένος, δὲν θά παρέμβει ὅταν ἀκουστοῦν οἱ κραυγές (τέκνων δν ἔ-τεκες ἄροτον αὐτόχειρι μοῖρα κτενεῖς: 1280-1), ἐνῶ, λίγο ἀργότερα, ὁ κορυφαῖος θά ἀνακοινώσῃ στὸν ᾿Ιάσονα τὸ φοβερὸ νέο: παῖδες τεθναῖσι χειρὶ μη-τροῦα σέθεν (1309).

χειρὸς ἀφ' ἡμετέρης. Πρβλ. Εὐρ. Μῆδ. 1243 ὦ τάλανα χειρὸ ἐμή, λαβὲ ξί-φος, Νεόφρ. ἀπ. 2, 13-4. Τὸ κτητικὸ ἐπίθετο ὑπογραμμίζει τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ πραγματικὸ, τὴ σωτηρία τοῦ ξένου, καὶ στὸ ἀπροσδόκητο, τὸν φόνου τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴ μάνα. Γιὰ τὴ χρῆση αὐτὴ τοῦ κτητικοῦ pro singulari βλ. τ 344 ποδός... ἡμετέροιο (E.D. Floyd, *Glotta* 47, 1969, 129), ᾿Αργ. 3.265 ἡμετέρη κραδίη, Νόνν. Διον. 2.105 ἡμετέρου διὰ μαζοῦ, 46. 243 ὑμετέρη γαστήρ (σχετικὰ μὲ τὸ nostra (conubia nostra: Βιργ. Αἰν. 4.213) ὁ Σέρβιος παρατηρεῖ: pro 'mea'; est enim nobilior). Βλ. καὶ Fränkel, *Noten*, 369, σημ. 55.

11. Ὅπως παραδίδεται, τὸ κείμενο τοῦ στίχου νοσεῖ ἀπὸ μετρικὴ ἀποψη — καὶ ὁ γραφέας τοῦ V δείχνει καὶ ὁ ἴδιος νά παρατήρησε ὅτι κάτι δὲν πηγαινεὶ καλά: ἔχοντας γράψῃ τὸ σφ μετὰ τὸ γάρ, τὸ ἀπάλειψε στὴ συνέχεια. Ἡ τομὴ στὸν τέταρτο τροχαῖο καὶ ἡ ἔκταση τοῦ τί ἀποτελοῦν παρωνυχίδες, ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ἀπουσία τομῆς στὸν τρίτο πόδα ἢ ἐφθήμεμεροῦς, οὔτε — πολὺ λιγότερο — μὲ τὴ μέση διαίρεση. Ἄν ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ στιχοῦργὸς ὁλοκλήρωσε τὴν προσπάθειά του, δηλαδὴ ὅτι δὲν ἀρκέστηκε σὲ μιὰ πρόχειρη γραφή, σκοπεύοντας νά ἐπανέλθῃ, οἱ ἀνωμαλίες αἰρονται ὡς ἓνα βαθμὸ μὲ τὴν ἀμυβία μεταθήσεως τῶν λέξεων ἐλέγχεα καὶ πατρός: ὁ στιχοῦργὸς δηλαδὴ δὲν ἦταν

τόσο ἄπειρος πού νά μή μπόρεσε νά διαπιστώσει ὅτι ἡ ἀντιμετάθεση, ἐκτός ἀπό τὸ ὅτι ἀποκαθιστᾷ τὸ μέτρο (γιὰ τὴ συστολή τῆς πρώτης συλλαβῆς στοῦ πατρὸς σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ πάτρης (2) βλ. Z 479· πρβλ. καὶ τὴ διαφορετικὴ ποσότητα τῆς παραλήγουσας τοῦ τέκνα (14 - 16)· γιὰ τὴν ἔκταση τῆς λήγουσας βλ. Θεοκρ. 8. 15 *χαλεπὸς ὁ πατὴρ μου* /, 15.100), παρουσιάζει τὸ πλεονέκτημα νά παραλληλίζει φραστικὰ τὸν ἐξάμετρο μὲ τὸν 'πεντάμετρο', καθὼς οἱ βασικὲς ἔννοιες ἐλέγχεα καὶ ἔμπεδα ἐγκλωβίζονται ἀνάμεσα στὶς λέξεις πού τὶς προσδιορίζουν ἀντίστοιχα (πατρὸς εἰ. ἀτασθαλιῶν - ἐμᾶς εἰ. μαργουσύνas), ἔτσι πού τὰ σφάλματα τοῦ Ἰάσονα καὶ τῆς Μήδειας νά συνάπτονται στενά: βλ. π.χ. Δαμάγ. Ἐπιθ. Παλ. 7,9.5-6 *τελετὰς μυστηρίδας εὐρετο Βάκχον / καὶ στίχον ἠρώφω ζευκτὸν ἔτευξε ποδὶ*. "Ὅσο γιὰ τὸ ἐρωτηματικὸ (πού ὅταν ἐμφανίζεται στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου, εἶναι θέσει μακρό: Μελέαγρ. 5, 180.1· 7, 535.3· Ἀντίπ. 7, 87.7· Λεων. 7, 422.1), ἦταν εὐκόλο νά ἀντικατασταθεῖ (ἢ γάρ: Μελέαγρ. 9, 16.3· Λεων. 7, 506.3· *ἀρά γ' ἔχει*: Μελέαγρ. 9, 166.5). Τελικὰ, τίποτε δὲν τὸν ἐμπόδιζε νά γράψει οὐ γὰρ δεῖ πατρὸς σφ' ὑπ' ἐλέγχε' ἀτασθαλιῶν (γιὰ τὴν ἐκθλιψὴ στὴν τομὴ βλ. Μελέαγρ. 12, 86.3· 158.5)· ἔτσι, δὲν ἀποκλείεται οἱ βασικὲς ἀνωμαλίες τοῦ στίχου νά ὀφείλονται μόνο καὶ μόνο στοῦ ὅτι ἡ λέξη πατρὸς ἔχει μετακινήθεῖ.

ἐλέγχεα (γιὰ τὴ θέση του στὸν ἐξάμετρο πρβλ. E 787, Ω 260). Οἱ γενικὲς ἀτασθαλιῶν καὶ μαργουσύνas ἐπιβάλλουν νά δεχτοῦμε ὅτι, χωρὶς νά ἀποδυναμῶνεται ἐννοιολογικὰ, ὁ ὅρος ἐλέγχεα χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴ σημασίαν ὅχι τοῦ *dedecus* (ἢ ἔκφραση *κἀκ'* ἐλέγχεα εἶναι «a standard epic term of abuse»: West ad Θεογ. 26) ἀλλὰ τοῦ *indicium* ἢ *documentum probri*, σημασίαν πού ὁ πληθυντικὸς τοῦ οὐδετέρου δὲν φαίνεται νά ἔχει ἀλλοῦ. "Ὅσο ζοῦν, τὰ παιδιὰ τῆς Μήδειας θὰ τῆς θυμίζον τὴ ντροπὴ τῆς, θὰ συνιστοῦν ἀπόδειξη ἔγκυρη γιὰ τὰ ἀνομήματα τοῦ πατέρα τους (πρβλ. Σεν. *Μήδ.* 925 *pro paternis sceleribus*) καὶ γιὰ τὸ ἔνοχο πάθος τῆς μητέρας τους. — *πατρὸς... ἀτασθαλιῶν*· πρβλ. Θεόγν. 736 *πατρὸς ἀτασθαλίαι*. Τὸ *ἀτασθαλίη*, πού ἡ ἐτυμολογία του παραμένει προβληματικὴ (ἀπὸ τοῦ *ταῖς ἀταις θάλλειν*: Ἡσύχ. ε 8026· βλ. ὅμως Leumann, δ.π., 215, σημ. 10) καὶ πού οἱ μεταγενέστεροι ποιητὲς τὸ χρησιμοποιοῦν σπάνια, στὸν Ὅμηρο ἀπαντᾷ μόνο στὸν πληθυντικὸ καὶ «*plerumque post caesuram tertii pedis*» (Ebeling).

12. *θρέψασθαι*. Τὸ μέσο ὑπο - θρέψασθαι (γιὰ τὴν τμήση πρβλ. "Ὁμ. Ὀδ. Ἐπιθ. 410-11 / *πάρ...* / *ἴξον*, Ἐπιθ. 3-4 *ἔφ' ...* /... *μευδιᾶει*) προβάλλει τὶς ἐκδηλώσεις τῆς μητρικῆς στοργῆς (ἀνὰ τὰ *κανακεύω*, νὰ τὰ ἀναθρέψω μὲ ἀγάπη»)· πρβλ. Ξεν. *Κύρ. παιδ.* 2,1.17 *τόλμη, ἦν οὐδὲν ἐμῖν ἦτρον προσήκει ἢ ἡμῖν ὑποτρέφεσθαι*. — Γιὰ τὴ χασμωδία βλ. Kühner - Blass, δ.π., 193.

Ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξὴ τῶν παιδιῶν θὰ ἀποδεικνύει περίτραπενα (γιὰ τὸ ἔμπεδα προκειμένου γιὰ *living beings* βλ. G. Giangrande, *Scripta minora Alexandrina* [Amsterdam, 1980], 47) ὅτι ἡ μητέρα τους νικήθηκε ἀπὸ τὸ βίαιον πά-

θος πού φώλιασε στην καρδιά της, μόλις τὸ βέλος τοῦ Ἑρωτα, τοῦ θεοῦ πού εἶναι καὶ αὐτὸς μάργος (Ἄργ. 3. 120 [ὁ μαργαίνειν ποιῶν: Σ]· πρβλ. Ἄλκμ. ἀπ. 58 1 P., Νόνν. Διον. 10. 337), τὴν πλήγωσε, κἀνοντὰς τῆ νὰ χάσει κάθε αὐτοέλεγχο. Στὴ Δρεπάνη, ὅταν ἰκετεύει τὴν Ἀρήτη νὰ μὴν τὴν παραδώσει στοὺς διῶκτες της, ἡ ἡρώϊδα τῶν Ἄργ. τονίζει ὅτι, ἂν ἔχασε τὰ λογικὰ της, δὲν ἦταν ἐκῆτι μαργοσύνης (4. 1019· πρβλ. Δρακ. 570 *infausta libido*): ὥστόσο, ξέρει πῶς οἱ συμπατριώτισσές της θὰ τῆς προσάψουν τὴ μομφὴ ὅτι ντρόπιασε τοὺς δικοὺς της μαργοσύνη εἶξασα (3. 797), κατηγορία πού καὶ ἡ ἴδια δὲν τὴ βρίσκει τελείως ἀβάσιμη, μιὰ καὶ πῆρε πρωτοβουλίες οὐ κατὰ κόσμον ἀναιδήτω ἰότητι (360): θέλοντας νὰ συγκινήσει τὸν Ἰάσονα, τοῦ ζητεῖ νὰ τὴ σκοτώσει ὄφρ' ἐπίηρα φέρωμαι μαργοσύνησι (375· βλ. Livrea καὶ Vian ad loc.).

13. προγόνου φασειμβρότου = τοῦ Ἡλίου, τοῦ πατέρα τοῦ Αἰήτη (βλ. Εὐρ. Ἴων 272 πατρὸς πρόγονος πατῆρ [καὶ Owen ad loc.]); Εὐρ. Μῆδ. 132 πατρὸς Ἥλιος πατῆρ, 746, Ἄργ. 2. 1204, 3. 309, 598, Σεν. Μῆδ. 28 nostri sator Sol generis, Δρακ. 538 Sol avus. Πρβλ. κ 137-8, Ἡσιόδ. Θεογ. 958 Αἰήτης δ' υἱὸς φασειμβρότου Ἡελίοιο.—ὄφιν ἴκοισθε (ἴκοισθε /: Ἄργ. 3. 267, 900): πρβ. Εὐρ. Μῆδ. 173 πῶς ἂν ἐς ὄφιν τὰν ἀμετέραν / ἔλθοι; Ἄργ. 4. 378 πῶς ἴξομαι ὄμματα πατρὸς; Ἡ correptio epica στὴ βουκολικὴ διαίρεση εἶναι φαινόμενο ἀρκετὰ συνειθισμένο (Ἀσκληπ. Ἀνθ. Παλ. 7, 145. 3, Ἀράτ. Φαιν. 1147 κλπ.: βλ. Gow - Page ad Μελεάγρ. LXIX. 3). Πρβλ. καὶ 17.

14. στυγερῆ μητρί: πρβλ. Εὐρ. Μῆδ. 114-6 ὦ κατάρτοι παῖδες, / ὄλοισθε στυγεραῖς ματρὸς / σὺν πατρί. Τὸ πάθος, πού ἔκαμε τὴ Μῆδεια νὰ ἀφήσει τὴν πατρίδα της καὶ νὰ περιπλανηθεῖ στυγερῆ σὺν ὀθνεῖσι (Ἄργ. 4. 1041), στυγερῆν ἐν φρεσὶν ἔμβαλεν ἄτην (449), ἐμπνέοντάς της τὴν ἐγκληματικὴ ἀπόφαση νὰ σκοτώσει τὸν Ἀψυρτο· ἡ προδοσία τοῦ συζύγου της εἶναι φυσικὸ νὰ προκαλέσει μιὰ νέα ἐκρηξή. Στὴν τραγωδίᾳ τοῦ Εὐριπίδη, πρὶν ἀκόμη γίνεи συγκεκριμένη ἡ ἀπειλὴ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν, ἡ Τροφός, πού εἶχε παρατηρήσει ὅτι ἡ ἀπαρνημένη στυγεῖ δὲ παῖδας οὐδ' ὄρωσ' εὐφραίνεται (36), ξέρει πῶς αὐτὰ κινδυνεύουν: φίλοι παῖδες... φυλάσσεσθ' / ἄγριον ἦθος στυγεράν τε φύσιν φρενὸς αὐθάδους (102-4).

τέκνα /: πρβλ. Ἄργ. 1. 809, 2. 255, 4. 1063. Μὲ βραχεία τὴν παραλήγουσα ἡ λέξη αὐτὴ δὲν ἀπαντᾷ ποτὲ στὴν ἀρχαϊκὴ ποίηση (γεγονὸς πού συνηγορεῖ γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ Voss στὸ ἀπ. 248 τοῦ Ψευδο - Ἡσιόδου [/ ὦ τέκος: ὦ τέκνον χφ.]· βλ. West, Theogony, 98), καὶ τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὰ Ἄργ. Ἄν ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὴ δραματικὴ γραμματεία, τὴ συστολὴ τὴ συναντοῦμε στὸν Θεόκριτο (14. 39, 17.44) καὶ ὄχι σπάνια στὰ ἐπιγράμματα τῆς Ἀνθολογίας: π.χ. Διοσκ. 7, 434.4 τέκνα ταῦτ' ἔτεκον /, Λουκίλλ. 11, 217.4 (βλ. Bühler ad Μόσχ. Εὐρ. 166).

15. Πρβλ. Μουσ. 126 / Κύπριδος οὐ σοι ἔοικε, Κόιντ. 2. 309 / ὦ γέρον, οὐ μοι ἔοικε. Ἡ αἰτιολόγησι τῆς παιδοκτονίας — δὲν εἶναι σωστὸ τὰ παιδιὰ νὰ

διασκεδάζουσαν, ὅταν τῇ μητέρα τους τὴν πνίγει ὁ πόνος — ἤχει παράξενα, τῇ στιγμή μάλιστα πού τὸ βασικὸ κίνητρο, τὸ ἐκδικητικὸ μένος, δὲν προβάλλεται διόλου· πάντως, τὸ *δοικεν* (πρβλ. Ἑσυχ. ε 4026 *πρέπον ἐστί, ἀρμόζει*) δείχνει πῶς ὁ στιχουργὸς ἔχει ἐντοπίσει ἕνα καίριο χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο, τὸ ὅτι ἡ ἡρώιδα νοιάζεται πολὺ γιὰ τὸ τί θὰ πεῖ ὁ κόσμος, πού καὶ ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Ἀπολλώνιος τὸ εἶχαν ἀξιοποιήσει (βλ. Vian ad Ἄργ. 3. 797).

Γιὰ τὴ μεταφορικὴ χρῆση τοῦ *ἄγχομαι* πρβλ. Ἀριστοφ. *Σφ.* 686 *ὁ μάλιστά μ' ἀπάγχει, Νεφ.* 988, Ὁβιδ. *Trist.* 5. 1.63 *strangulat inclusus dolor.* — ἀχέεσσι /: Ἄργ. 2. 862, 3. 709.

16. *μεθημοσύνας*: «*μεθημοσύνη* 'Nachlässigkeit' [N 108, 121: / τῇδε *μεθημοσύνη*] zu *μεθίμων* [B 241, ζ 25] konnte direkt auf *μεθίμη* bezogen werden»: E. Risch, *Wortbildung der homerischen Sprache* (Berlin, 1974), 150. Στῇ Μήδεια ἡ Τροφός, ὅταν 'εἰσάγει' τὰ παιδιὰ πού γυρίζουσαν ἀπὸ τὸ παιχίδι (*ἐκ τρόχων πεπαυμένοι*: 46), φροντίζει νὰ τονίσει πῶς δὲν καταλαβαίνουσαν τὸ δράμα πού ζεῖ ἡ μητέρα τους, μιὰ καὶ νέα... *φροντὶς οὐκ ἀλγεῖν φιλεῖ* (48· πρβλ. TGrF 180, 1.4-6). Καὶ ἐδῶ ἡ ξεγνοιασιά πού ἐπιτρέπει στὰ παιδιὰ νὰ χαίρουσαν τῇ ζωῇ ἀντιτίθεται στὴν παραζάλη τῆς προδομένης γυναίκας. — ἄλλοι: Στὸ ἀνάκτορο τῆς Κρέουσας, τῆς νέας συζύγου τοῦ Ἰάσωνα (Εὐρ. *Μήδ.* 914-9). — *τέρψιν ἔχειν*: πρβλ. [Ἑσυχ.] Ἄσπ. 273 *τοὶ δ' ἄνδρες ἐν ἀγλαταῖς τε χοροῖς τε / τέρψιν ἔχον.*

17-8. Ἡ κατακλείδα τοῦ στιχουργήματος παρουσιάζει μερικὲς ἐρμηνευτικὲς δυσκολίες, πού τις ἐπιτείνει τὸ ὅτι οἱ μυθογραφικὲς μαρτυρίες δὲν παρέχουσαν καμιὰ ἔνδειξη γιὰ τιμωρία τῆς παιδοκτόνου μετὰ τὸ ἀνοσιούργημά της. Ἡ ἐπικρατέστερη παράδοση, πού φαίνεται νὰ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν Αἰγέα τοῦ Εὐριπίδη, θέλει τῇ Μήδεια νὰ καταφεύγει στὴν Ἀθήνα, ἀπὸ ὅπου ἐκδιώκεται ὅταν ναυαγεῖ τὸ σχέδιό της γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Θησέα, καὶ στῇ συνέχεια νὰ πηγαίνει στὴν Κολχίδα, ὅπου βοθεῖ τὸν πατέρα της νὰ ἀνακτήσει τὸν θρόνο του (γιὰ τις πηγές βλ. A. Lesky, - *RE* XV, 46-8). Γενικά, τίποτε δὲν δείχνει ὅτι κατὰ τοὺς μυθογράφους καὶ τοὺς λογοτέχνες πού ἀξιοποίησαν τις διάφορες παραλλαγές τὸ ἔγκλημα τῆς Κορίνθου εἶχε συνέπειες πού νὰ δικαιολογοῦσαν τὸ *μετείσεται*: ἀλλὰ καὶ στὶς δευτερεύουσες ἐκδοχὲς τὸ θέμα τῆς τιμωρίας, ὅταν ἐμφανίζεται (Ἰγίν. 27), εἶναι φευγαλέο καὶ προβάλλει τόσο μόνο ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ αἰτιολογηθεῖ ἕνα νέο στρατήγημα τῆς παιδοκτόνου, χωρὶς ποτὲ νὰ προσανατολίζει σὲ κάτι τὸ συγκεκριμένο. Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ γραφή τοῦ V ὀφείλεται σὲ παρανόημα τοῦ αἰθῆς, ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὰ πράγματα τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ στιχουργός, πού καὶ αὐτὸς δὲν γνώριζε κάποιον ἄλλη ἐκδοχή, περιορίστηκε στὴ κοινοτοπία ὅσο καὶ ἀσαφῆ μνεῖα τῆς τιμωρίας πού ὁ *ὀμώτατος θεῶν* ἐπιφυλάσσει στοὺς ἐγκληματίες.

Δὲν ἀποκλείεται, ὥστόσο, ἡ ἀπλὴ αὐτὴ ἐξήγηση νὰ μὴν εὐσταθεῖ, μιὰ πού ὑπάρχει ἡ δυνατότητα στῇ γραφῇ τοῦ V νὰ ὑπολανθάνει κάποιον ἔνδειξη γιὰ ἐ-

ναν άλλο τιμωρό. Για την άποψη αυτή συνηγορεί το ότι στα 'Αργ. ή Κίρκη, όταν αποπέμπει σκληρά τους φονείς του 'Αψύρτου, που είχαν καταφύγει στην Αϊαίη, προβλέπει ότι ο βασιλιάς των Κόλχων θα πάρει έκδικηση για τη δολοφονία του μοναχογιού του και ότι η Μήδεια δεν θα μπορέσει *βαρὸν χόλον Αἰήταο / ἐκφυγέειν*, μιὰ και ὁ πατέρας της εἶσι και Ἐλλάδος ἤθεα γαίης / τισόμενος φόνον υἱός (4. 740-2). ὡστόσο, ἡ πρόβλεψη αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ εἰκασία (ἐλλομαι), και πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ «gewissenlose Zauberin» δραματοποιεῖ τὴν κατάσταση, μιλώντας στὴν ἀντιπῆξ της «schonungslos ins Gewissen» (Fränkel, *Noten*, 529), μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ τὴν ἀπομακρύνει τὸ ταχύτερο. Χωρὶς ἀμφιβολία τὰ ἄλογα ποῦ ὁ 'Ἡλιος εἶχε χαρίσει στὸν γιό του ἦσαν γρήγορα «σὺν τὶς πνοῆς τοῦ ἀνέμου» (4. 221) — και τὸ δεδομένο αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὸ οὔτις θνητῶν ὠκύτερος τοῦ στ. 18, ἓνα παραπάνω ποῦ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ 'προσφέρεται' γιὰ ἐτυμολογικὸ συσχετισμὸ μὲ τὸ ἀήτης (κατὰ πλεονασμὸν τοῦ ι' 'Αήτης γάρ: 'Ετυμ. Μ. 32. 22). παραμένει ὅμως τὸ ὅτι ἡ πρόβλεψη τῆς Κίρκης δὲν ἐπαληθεύεται — και μάλιστα «σύντομα» (οὐκ ἐπὶ δὴν: 4. 740), ὅπως παραμένει και τὸ ὅτι ἡ τιμωρία ποῦ ὁ στιχουργὸς ὑπαινίσσεται φυσικὸ εἶναι νὰ σχετίζεται πιδ ἄμεσα μὲ τὴν παιδοκτονία παρὰ μὲ τὸν φόνον τοῦ 'Αψύρτου¹.

'Αν, ὅμως, δὲν πρόκειται γιὰ τὸν βασιλιᾶ τῆς Κολχίδας (ποῦ τὸ ὄνομά του μὲ βραχεία τὴν πρώτη συλλαβὴ τὸ βρίσκουμε στὰ 'Αργοναυτικά τοῦ Ψευδο-Ὀρφέα [1022 αἴθα δ' Αἰήτης /]), τότε ὁ ἐχθρὸς αὐτῆς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὁ πατέρας τῶν παιδιῶν, ὁ 'Ιάσων. Στὸ δράμα τοῦ Εὐριπίδη ὁ ἥρωας ἐκδηλώνει τὴν πρόθεση νὰ τιμωρήσει τὴν παιδοκτόνο (1316 *τείσωμαι*), ἐνῶ στὸ ἔργο τοῦ Σενέκα, ὅταν ἡ Μήδεια ἀποκαλύπτει τὸ σχέδιό της (172 *fugiam, at ulciscar prius*), ἡ Τροφὸς παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἐγκλημα δὲν θὰ μείνει ἀτιμώρητο (173 *vindex sequetur*). Και αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία, βέβαια, προσκρούει στὸ ὅτι δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ ἐπαλήθευση μιᾶς τέτοιας πρόβλεψης· οἱ πιθανότητες, ὅμως, νὰ εἶναι ἡ σωστὴ αὐξάνουν, ἂν σημειωθεῖ ὅτι:

α) 'Ενας λόγιος ὅπως εἶναι ὁ στιχουργὸς φυσικὸ ἦταν νὰ ἔχει διαβάσει τὸν Βωμό τοῦ Δωσιάδα και νὰ θυμᾶται ὅτι στὸ τεχνοπαίγιο αὐτὸ, ὅπου γίνεται λόγος και γιὰ τὴ Μήδεια, ὁ 'Ιάσων χαρακτηρίζεται ὡς αἴτας, ὡς ἐρωμένος μιᾶς ἀνδροπρεποῦς γυναικας, εἶτε πρόκειται γιὰ τὴν κόρη τοῦ Αἰήτη εἶτε γιὰ τὴ

1. Στὸν περίφημο ἐλλοκοιδῆ κρατῆρα τοῦ Μονάχου (3296 [J. 810]· F. Brommer, *Vasenlisten zur griech. Heldensage* [Marburg, 1973], 494) ἀπεικονίζεται τὸ εἶδωλον 'Αήτου νὰ παρακολουθεῖ «the fulfilment of his curse» (Page, *Medea*, LXIII), καθὼς ἡ Μήδεια σφάζει τὰ παιδιά. Και ἂν ἀκόμη ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ ζωγράφος ἐμπνέεται ἀπὸ ἓνα λογοτέχνημα τοῦ τέλους τοῦ ε' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰ., ὅπου ὁ νεκρὸς βασιλιάς διαδραμάτιζε σημαντικὸ ρόλο (βλ. ὅμως Séchan, *Études*, 415 κκ.), πάλι τὸ πρόβλημα τῆς ἐπειτα τίσσεως παραμένει ἀνοικτὸ — και ἡ σιγὴ τῆς πλούσιας παράδοσης δυσεξήγητη. Τὸ ἴδιο ἰσχύει και γιὰ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ στ. 18 (ἀπὸ τὸν διώκτη οὔτις θνητῶν ὠκύτερος) μπορεῖ νὰ ἀφορᾶ τὴν ἐκπλήρωση τῆς κατάρας ἐνὸς μὴ θνητοῦ, τοῦ νεκροῦ Αἰήτη.

Χρῦση, μιὰ ὑπόσταση τῆς Ἀθηνᾶς (Ἀνθ. Παλ. 15, 26.5· βλ. καὶ Ὀλοβόλου Ἐρμην. [C. Wendel, Scholia in Theocritum vetera, 347]: ὁ χρυσοῦς καὶ λαμπρὸς αἴτας καὶ ἐραστής τῆς γυναικὸς τῆς ἄρσεως καὶ τῆς ἀνδρείας)· πρβλ. Ἀριστάρχ. ἀπ. 6 Snell, D. F. Sutton, Glotta 55, 1977, 208.

β) Τὸ στιχοῦργημα, ποῦ ἀρχίζει μὲ τὴ μνεῖα τοῦ ξείνου, τοῦ Ἰάσονα, ποῦ εἰσβάλλει στὴν Αἴα μὲ ἐχθρικές διαθέσεις, κλείνει μὲ ἕναν ἀντίστοιχο ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν τύχη τοῦ ἴδιου προσώπου, τοῦ ἐρωμένου ποῦ τὸν διαπνέουν ἐχθρικά αἰσθήματα¹.

Στὴν περίπτωση ἔπου τιμωρὸς τῆς παιδοκτονίας εἶναι ὁ Ἄδης, δὲν ὑπάρχει ἐρμηνευτικὸ πρόβλημα. Ὅμως, ἂν πρόκειται γιὰ τὸν Ἰάσονα, μένει νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ μετῆσεται, ποῦ ἡ σιγὴ τῶν μαρτυριῶν μᾶς ἐμποδίζει νὰ τὸ ἐκλάβουμε *stricto sensu*. Τὸ δξύμωρο ἐχθρὸς αἴτης καὶ τὸ δυσνόητο *ἔξομαι* προσανατολίζουν σὲ μιὰν ἄλλη κατεύθυνση, γεννώντας τὸ ἐρώτημα μήπως τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται ἐδῶ εἰρωνικά, ὥστε τὸ «καὶ θὰ μοῦ δεῖξει αὐτὸς» νὰ σημαίνει στὴν πραγματικότητα «καὶ θὰ τοῦ δεῖξω ἐγώ». Ἄν τεθεῖ ἔτσι τὸ ἐρώτημα, τὰ πράγματα γίνονται πιὸ ἀπλά: ἡ παιδοκτόνος ὑπαινίσσεται τὸν θάνατο τοῦ Ἰάσονα, ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ ἴδια ξέρει πῶς νὰ ἀντιμετωπίσει (*ἔξομεν*) τὸν παθιασμένο σύζυγό της (πρβλ. Σοῦδ. α 697 αἴτης· ὁ ὄρητικὸς. Γιὰ τὸ ἔχω μὲ τὴ σημασία τοῦ *sustineo* βλ. Υ 26-7 *εἰ γὰρ Ἀχιλλεὺς οἶος ἐπὶ Τρώεσσι μαχεῖται, / οὐδὲ μίνυθ' ἔξουσι ποδώκεα Πηλεΐωνα [ἦγον ἀντιστήσονται, ἐφέξουσιν: Εὐστάθ. ἀνθέξουσιν: Σ], Βακχυλ. Ἐπίν. 12. 105 κκ. Αἴαντα... δς ἔσχεν θρασυκάρδιον... Ἐκτορα, Εὐρ. Ἰκ. 711, Elmsley ad Εὐρ. Ἡοκλδ. 924). Ὅσο γιὰ τὸ τέλος τοῦ Ἰάσονα, ἡ Ὑπόθεση τοῦ εὐριπίδειου δράματος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κατὰ τὸν Στάφυλο, ἕναν ἱστορικὸ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ὁ ἥρωας σκοτώθηκε τρόπον τινὰ ἀπὸ τὴ Μῆδεια, ποῦ τὸν συμβούλευσε νὰ κοιμηθεῖ ὑπὸ τῆ πρόμνη τῆς Ἀργοῦς, μελλούσης τῆς νεὼς διαλυθεῖν ὑπὸ τοῦ χρόνου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸν καταπλακώσει τὸ σαπισμένο σκαρὶ (FGrHist 269 F 11· βλ. καὶ Σ Εὐρ. Μῆδ. 1386 κατὰ Μηδείας κέλευσιν... τελευτήσαι). Ἡ μάγισσα, ποῦ ξέρει νὰ ἀποτρέπει τὸν μόρον, ξέρει καὶ νὰ ἐκδικεῖται. Ὅσο καὶ ἂν τὸ κείμενο τοῦ Ρ δίνει ἱκανοποιητικὸ νόημα, οἱ γραφές τοῦ V εὐνοοῦν αὐτὴ τὴν ἐξεζητημένη λύση.*

ἀλλ' ἴτε: πρβλ. Εὐρ. Μῆδ. 1053 *χωρεῖτε, παῖδες, ἐς δόμους· 1076 χωρεῖτε, χωρεῖτ'*· Νεόφρ. ἀπ. ἀπ. 2.10-11 *παῖδες, ἐκτὸς ὀμμάτων / ἀπέλθετ'*· Σεν. Μῆδ. 845 *ite ite, nati, matris infaustae genus*. Ἴσως δὲν εἶναι συμπτωματικὸ τὸ ὅτι τὸ τελευταῖο δίστιχο τῶν *ταῖς Ὠστιαναῖς ἐλεγείων* τοῦ Μόσχου (14. 15 Pontani [Maia 15, 1963, 509]) ἀρχίζει μὲ τὶς ἴδιες λέξεις: ἀλλ' ἴτ' *εὐπλόκαμοι*.

1. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ συνηγορεῖ μιὰ ἀγγειογραφικὴ παράσταση (Séchan, Etudes, εἰκ. 121' ὁ ἀμφορέας χρονολογεῖται στὸν δ' αἰ.) ποῦ ἀπεικονίζει τὸν πατέρα τῶν παιδιῶν νὰ καταδιώκει ἐφιππος τὴ φόνισσα. Βλ. Page, δ.π., LXIV.